

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Eliška Buzková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

**Základní principy Úmluvy o právech dítěte a problémy
jejich aplikace**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Ivo Svoboda

Vypracovala:
Eliška Buzková

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Základní principy Úmluvy o právech dítěte a problémy jejich aplikace“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Eliška Buzková

Poděkování

Děkuji panu PhDr. et. Mgr. Ivo Svobodovi, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Brno, 21. listopadu 2005

Eliška Buzková

Obsah

Část první, teoretická

Úvod

1

1. Pojetí dítěte a jeho práv	3
1.1. Pojetí dítěte a dětství	3
1.2. Práva dítěte	5
1.3. Historický vývoj práv dítěte	8
2. Úmluva o právech dítěte	14
2.1. Charakteristika Úmluvy o právech dítěte	14
2.2. Členění Úmluvy	18
2.3. Základní principy Úmluvy	24
2.4. Úmluva a ČR	25
3. Instituce zajišťující ochranu práv dítěte, postavení a ochrana dítěte v českém právním řádu	29
3.1. Výbor pro práva dítěte	29
3.2. UNICEF	30
3.3. Právní postavení dítěte v ČR	32
3.4. Trestněprávní ochrana dětí a mládeže v ČR	33
3.5. Ombudsman pro děti	34
4. Doporučení	34
5. Závěr	35

Část druhá, praktická

1. Některé oblasti porušování práv dítěte	37
1.1. Úvod	37

1.2. CAN, Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte	37
1.3. Šikana	47
1.4. Sexuální zneužívání dětí	49
1.5. Závěr	53
Resumé	55
Anotace	56
Klíčová slova	56
Literatura a prameny	57
Přílohy	

Motto:

„Nedopřejete - li někomu dětství, pak popíráte samotný život“.

Audrey Hepburnová

Úvod

Oblast práv dítěte je problematikou velice aktuální. Je jí věnováno mnoho pozornosti a specializuje se na ni řada organizací, bohužel činnost v této oblasti není dostatečná, jak ukazují statistiky počtu dětí, u kterých k porušování práv dochází.

Dítě, vymežované jako jedinec od narození do dosažení 18 let, není vzhledem ke své duševní nevyzrálosti schopno uplatňovat práva v plném rozsahu. Potřebuje zvláštní péči a právní ochranu. Dítě je z velké části odkázáno na rozhodování svých zákonných zástupců. Rodič je nejdůležitější osobou, která má dítě chránit, ale zároveň může být také tím, kdo mu může nejvíce ublížit.

Děti potřebují vyrůstat v harmonickém prostředí, plném štěstí, lásky, porozumění a míru. Bohužel spousta dětí nemá takové štěstí. Některé děti se bez vlastního přičinění stávají oběťmi vykořisťování ze strany dospělých, chudoby, hladu, válečných konfliktů nebo rodinných sporů. Snahou odstranit tyto problémy se mezinárodní společenství zabývá již téměř století. Vyvrcholením jejich úsilí bylo sjednání Úmluvy o právech dítěte, která vytváří minimální standard ochrany práv dětí a je také základem mezinárodní spolupráce v této problematice oblasti.

Práva dítěte jsou součástí lidských práv. Začala být mezinárodně uznávána od počátku 20. století. Ale až téměř na konci 20. století byl přijat dokument, který dětem garantuje jejich práva v komplexním pojetí.

Ve své práci bych chtěla zmínit základní údaje o právech dítěte, jejich zakotvení formou Úmluvy a pokusit se postihnout základní oblasti porušování dětských práv.

V části první, teoretické, v první kapitole se věnuji pojetí dítěte, dětství, základnímu vymezení práv dítěte a zejména jejich historickému

vývoji.

Druhá kapitola obsahuje z mého hlediska nejpodstatnější informace týkající se Úmluvy o právech dítěte. Zabývám se povahou Úmluvy jako právního aktu, základními prvky Úmluvy, jejím členěním dle jednotlivých článků, základními principy a vztahem Úmluvy a České republiky.

Poslední kapitola je věnována roli Výboru pro práva dítěte a Dětského fondu UNICEF, dále právnímu postavení dítěte a trestněprávní ochraně dětí a mládeže v ČR a speciálnímu orgánu pro ochranu dětí a mládeže, kterým je v některých státech ombudsman pro děti.

V druhé, praktické části, se zabývám vybranými oblastmi, ve kterých dochází k porušování práv dítěte. Speciálně se věnuji rozšířenému syndromu CAN, syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, dále šikaně a sexuálnímu zneužívání dětí.

Cílem mé práce je zejména charakterizovat význam Úmluvy o právech dítěte pro postavení dítěte ve společnosti a jeho právní ochranu. Práce má podat základní přehled o vývoji práv dítěte s jejich vyvrcholením v Úmluvě. Dále by měla práce charakterizovat postavení dětí v právním systému České republiky a postihnout základní nedostatky péče o děti. Cílem práce je také postihnout některé oblasti porušování práv dětí a rozebrat zejména příčiny těchto jevů a snažit se najít způsob, jak porušování dětských práv zabránit.

Hlavní metodou, použitou ke zpracování bakalářské práce, byla obsahová analýza dostupných materiálů, z ní pak byly logicky a deduktivně vyvozeny závěry. Základním přístupem byl přístup systémový.

Položila jsem si několik otázek, na které by měla má práce dát odpověď. Zaručuje Úmluva o právech dítěte dětem dostatečně jejich práva? Jak je na práva dítěte dohlíženo v České republice? Jsou práva dítěte porušována? Ve kterých oblastech zejména k porušování práv dítěte dochází a proč?

1. Pojetí dítěte a jeho práv

1.1. Pojetí dítěte a dětství

Dětství jako komplexní pojem je známo v Evropě v posledních čtyřech stech letech v souvislosti s ekonomickými změnami společnosti, s přechodem od feudalismu ke kapitalismu. V době renesance a dříve byly děti, které již mohly žít bez nepřetržité péče matky nebo chůvy považovány za dospělé. Změněné ekonomické poměry vyžadovaly pro život více dovedností, začala být věnována pozornost také vzdělávání, disciplině a získávání určitých dovedností. Pomalu se začínala vytvářet určitá koncepce dětství. Dětství je spojováno s takovými vlastnostmi, jako je slabost, iracionalita, bezmocnost, závislost. Výsledkem tohoto pojetí je oddělení dětí z kontaktu se světem dospělých, jehož dříve tvořily součást.¹

Děti již nebyly tolik zapojovány do práce, ale více se vzdělávaly a procvičovaly. Šlo však zejména o vrstvu nastupující buržoazie a především chlapce. Ve svých počátcích je dětství vlastně třídní diskriminací. Teprve v 19. a zejména v průběhu 20. století jsou odstraňovány nejvýraznější rozdíly v postavení dětí. Velký význam má zavedení povinné školní docházky.

V průběhu historického vývoje se postupně z modelu širší rodiny přešlo na model dnešní malé rodiny a došlo k zúžení sociálních kontaktů uvnitř rodiny v důsledku snížení počtu dětí v rodině. Tím vzrostl význam rodičů pro život dítěte a odpovědnost za vývoj dítěte.

Dětství je tak umělá perioda, která rozdělila křivku života v jeho celistvosti do dvou částí, jedné nazvané dětství a druhé nazvané dospělost.² Děti mají jiné potřeby než dospělí. Bez péče, výživy a lásky dospělých se

---

¹ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 15

² HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 14

nemohou plně vyvinout a zařadit do společnosti. Sociologie chápe dětství jako etapu rozhodující pro formování osobnosti, člověk je takový, jaké bylo jeho dětství.

Dítě lze definovat různým způsobem, v závislosti na účelu, pro nějž je dítě definováno. Obecně je dítě v podstatě definováno negativně, jako nedospělý. Zpravidla je však dítě definováno chronologicky, tj. věkem dospělosti, který stanovují právní předpisy jako společenskou konvenci. S dosažením určitého věku, který se v právních úpravách postupně sjednocuje na 18 let, společnost uznává, že jedinec je schopen sám obstarávat všechny své záležitosti. Přitom se však dítě stává dospělým „ve stupních“, protože určitá oprávnění, případně povinnosti nabývá dříve či později. Jde konkrétně o trestně právní způsobilost, pracovněprávní způsobilost, volební právo aktivní, pasivní, způsobilost pořizovat závěť a další.³ Někdy je dítě vymezováno na základě ekonomické závislosti, která končí prvním vstupem do zaměstnání.

Z hlediska právní vědy je dítě zpravidla definováno dosažením zletilosti. Český právní řád v souladu s obecně přijímaným pojetím dítěte v právní vědě i mezinárodních úmluvách týkajících se dětí rozumí pod pojmem dítě člověka od narození do dosažení zletilosti. Právní terminologie užívá také pojmy „mládež“, „mladiství“ a „nezletilí“.

Dítě má ve společnosti specifické postavení, neboť pro svou fyzickou a mentální nezralost vyžaduje zvláštní záruky a péči, včetně přiměřené právní ochrany před i po narození.⁴

To, že je dítě dlouhou dobu neschopné samostatného života a je tak závislé na dospělých, je důvodem vzniku povinnosti dospělých pečovat o děti a také důvodem, proč musí být dítěti poskytována všestranná ochrana. Ochrana dětství je široký pojem, který zahrnuje zejména vytváření sociálně ekonomických a sociokulturních podmínek ovlivňujících reprodukci společnosti, dále zahrnuje také zdravotní a sociální ochranu matky

---

³ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 16

⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 19

zajišťující bezproblémový vývoj dítěte před i po narození, zabezpečení všestranné výchovy a vzdělávání dětí a v neposlední řadě i otázky zdravého životního prostředí. Jde o rozsáhlý komplex podmínek, z nichž některé působí přímo na dítě a jiné na okolí, ve kterém dítě žije. Pod pojmem ochrana dětství lze chápat všechny druhy a způsoby pomoci a podpory dětem a všechny druhy státní pomoci rodině při zabezpečení výchovy dětí, péče o zdraví, materiální zabezpečení matky a dítěte.

1.2. Práva dítěte

Lidská práva je možno všeobecně charakterizovat jako ta práva, která jsou vlastní naší přirozenosti a bez nichž nemůžeme žít jako lidské bytosti.

Lidská práva a základní svobody nám dovolují plně rozvíjet a využívat naše lidské vlastnosti, naše vědomí, inteligenci a veškeré schopnosti a uspokojovat naše duchovní a jiné potřeby. Vycházejí ze stále rostoucího požadavku lidstva vést takový život, v němž bude respektována a chráněna důstojnost a hodnota každé lidské bytosti. Respektování lidských práv a lidské důstojnosti je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě.⁵ Ve vymezení lidských práv by se měly odrážet základní lidské morální hodnoty jako je tolerance, ohleduplnost, slušnost, upřímnost, odvaha, statečnost, přátelství, láska, právo a spravedlnost. Základním předpokladem realizace lidských práv je, aby každý člověk znal svá nezadatelná práva a prostředky, které existují k jejich ochraně. Součástí lidských práv jsou i práva dětí.

Dětem je třeba k tomu ze všech sil pomáhat. Dospělí musí dětem poskytovat poučení a mimořádnou ochranu, která jim umožní normálně a zdravě se rozvíjet v podmínkách svobody a důstojnosti.

---

⁵ HANZOVÁ, M., KODÝM, M., KREMLIČKOVÁ, M. Práva a povinnosti našich dětí. Praha, 1997. s. 13

V obecně přijímané typologii dětských práv jsou rozlišovány čtyři základní skupiny práv:

- 1) práva ochranná
- 2) práva směřující k zabezpečení blaha dítěte
- 3) práva směřující k osvobození dítěte, dávající dítěti stejná práva jako dospělým
- 4) práva dítěte vůči rodičům, pokud jde o sebeurčení dítěte, jeho samostatnost v rozhodování

První dvě skupiny práv jsou spíše vyjádřením ochrannářského přístupu k dětem, druhé dvě skupiny jsou výrazem liberálních přístupů k dětským právům.⁶

1) **Práva ochranná**

Jsou historicky nejstarší, chrání dítě před nedostatečnou péčí ze strany dospělých, před jejich zneužíváním nebo obecně před jakýmkoli nebezpečím. Nepřináší však dětem žádnou větší samostatnost.

2) **Práva směřující k zabezpečení blaha dítěte**

Na rozdíl od negativně vymezených ochranných práv jsou právy pozitivními, dávají dítěti právo na něco. Jsou často obsažena v mezinárodních dokumentech a jde spíše o určité politické, sociální a morální hodnoty, kterých chce společnost dosáhnout.

Podobný přístup k pojetí práv dítěte jako jsou rozděleny v 1), 2), zaujímá M. Balcerek, který vymezuje práva dítěte jako katalog práv dávající dítěti speciální ochranný status. Tento katalog zároveň ukazuje dospělým jejich povinnosti k dítěti. Ukazuje dospělým potřeby dítěte, a také jakým směrem se musí rozvíjet jejich činnost a péče o dítě tak, aby mělo každé dítě zajištěny nezbytné podmínky pro správný vývoj a připravenost na život ve společnosti. Práva dítěte sice jsou práva člověka, ale takového člověka, který by si bez pomoci dospělých neporadil. Míra realizace práv dítěte závisí na míře a úrovni realizace lidských práv ve

---

⁶ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 26

společnosti. Garantem těchto práv je stát a jejich realizace přísluší rodičům nebo jiným zákonným zástupcům dítěte. Stát, disponující katalogem práv dítěte, má možnost kontrolovat, jakým způsobem jsou práva dítěte realizována. Do katalogu práv dítěte tedy náležejí jak práva, která má dítě jako člověk, ale zároveň i práva, která přísluší pouze dítěti jako jeho speciální práva.⁷

3) práva směřující k osvobození dítěte, dávající dítěti stejná práva jako dospělým

Zastánci liberálního přístupu přiznávají dětem stejná práva jako mají dospělí. Toto pojetí je absurdní vzhledem k tomu, že dětem například není možné připsat volební práva.

4) práva dítěte vůči rodičům, pokud jde o seburčení dítěte, jeho samostatnost v rozhodování

Práva dětí vůči rodičům jsou v podstatě otázkou obsahu právního vztahu mezi rodičem a dítětem. Jde o to, do jaké míry je dítě schopno rozhodovat samo a do jaké míry za něj rozhodují rodiče nebo jiní zákonní zástupci. Rozsah oprávnění rodičů rozhodovat o dítěti je vymezen negativně, rodiče rozhodují o dítěti jen v tom rozsahu, v jakém dítě nemůže rozhodovat samo vzhledem ke svému věku a rozumové vyspělosti.

Lidská práva bývají tradičně klasifikována do pěti základních kategorií, a to práva občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní. Lze takto rozdělit i práva dětí, avšak toto dělení není výstižné, i Úmluva o právech dítěte od tohoto dělení upustila. Potřeby dítěte by mělo lépe vyjádřit následující dělení na práva týkající se:

- 1) přežití
- 2) rozvoje
- 3) ochrany
- 4) participace⁸

Toto dělení již nechápe dítě pouze jako pasivní subjekt ochrany, ale

---

⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 27

⁸ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 32

formuluje práva dítěte od práv zabezpečujících jeho přežití až po aktivní práva, umožňující dítěti v závislosti na věku aktivně rozhodovat samo o sobě.

Ad 1) K právům na přežití se řadí zejména čl. 6 Úmluvy, který zakotvuje, že každé dítě má vrozené právo na život a rozvoj. Dále sem patří právo dítěte na zajištění zdravotního stavu nejvýše dosažitelné úrovně a využívání léčebných a rehabilitačních ústavů (čl. 24), a právo na životní úroveň nezbytnou pro tělesný, psychický, duchovní, mravní a sociální rozvoj (čl. 27).

Ad 2) Mezi práva na rozvoj se řadí taková práva, jako právo přístupu k informacím (čl. 17), právo na vzdělání (čl. 28), práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství (čl. 14) a na odpočinek a volný čas (čl. 31).

Ad 3) Ochranná práva poskytují ochranu jak obecně před porušením práv dítěte obsažených v Úmluvě, tak i ochranu před všemi formami vykořisťování a krutosti (např. čl. 32, 37, 39), zneužití justice a trestního práva (čl. 40), ochranu před všemi formami sexuálního zneužívání dětí (čl. 34), obchodování s dětmi (čl. 35), a před narkotickými a psychotropními látkami (čl. 33). Speciální ochranu vyžadují také některé specifické kategorie dětí, děti handicapované (čl. 23), děti se statutem uprchlíka (čl. 22), nebo děti zbavené rodinného prostředí (čl. 20).

Ad 4) Participační práva jsou obsažena ve dvou oblastech. Dítě má právo svobodně vyjadřovat svůj názor ve věcech, které se ho týkají, včetně práva být slyšeno v každém soudním nebo správním řízení (čl. 12). Druhou oblastí je právo dítěte hrát aktivní roli ve společnosti, zejména realizací práva na svobodu sdružování a shromažďování (čl. 15).

Z filosofického hlediska je základní otázkou, zda lze vůbec připsat práva dětem. V teorii práva existují dvě koncepce, teorie mocenská, volní a teorie zájmová a tyto jsou v této otázce v rozporu. Jsou-li práva definována pomocí moci (vůle) a z jejího uplatnění vyplývají závazky druhých k nositeli práv, tak o dětech, které nemají příslušné volní schopnosti požadovat práva, nelze s určitostí říct, že mají práva.

Pokud jsou práva definována jako zájmy, chráněné pomocí zákonů, tak z předpokladu, že děti mají zájmy, vyplývá, že mají i práva. Je však třeba klást si otázku, z čích zájmů práva vyplývají a jsou-li tyto zájmy charakteristické pro děti. Z opačného pohledu zastánci mocenské teorie tvrdí, že práva dětí a z nich vyplývající závazky mohou nárokovat jejich zástupci a že teoretikům zájmů chybí podrobnější rozlišení těchto zájmů (práv).⁹ Další otázkou je, zda jsou děti stejné jako dospělí, mají stejná, podobná práva.

1.3. Historický vývoj práv dítěte

První články zmiňující se o právech dětí pocházejí z druhé poloviny 19. století. Ve Francii byla založena Liga na ochranu práv dětí. Prvořadá byla ochrana dětí před krutostí a zanedbáváním, legislativa omezovala práci dětí, začíná se řešit soudnictví nad mládeží, je uzákoněna povinná školní docházka.

Jako součást lidských práv začala být dětská práva mezinárodně uznávána až od počátku 20. století. Do té doby byly děti chápány jako osoby podřízené dospělým. Ve 20. století byla uzavřena spousta smluv, které se přímo i nepřímo dětí dotýkaly. Dnes je dítě chápáno jako jednotlivec, který má vlastní práva a důstojnost dětství je považováno za důležitou etapu života.

Počátky mezinárodní ochrany práv dítěte tedy spadají do počátku 20. století, kdy se mezinárodní úmluvy dotýkaly i postavení dětí. Šlo o Mezinárodní úmluvu o potlačení obchodu s děvčaty (1920), Mezinárodní úmluvu o potírání obchodu se ženami a dětmi (1921) a mezinárodní smlouvy sjednané v rámci činnosti Mezinárodní organizace práce.

Nutnost zabývat se postavením dětí nabývá na významu zejména

---

⁹ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 38

v období po skončení 1. světové války. V roce 1920 byla v Ženevě zřízena Mezinárodní unie pomoci dětem (UISE), která zejména shromažďovala prostředky pro děti postižené válkou. Základy budoucí mezinárodní úpravy práv dětí byly obsaženy v pěti základních principech obsažených v **Ženevské deklaraci práv dítěte**, která byla připravena UISE a roku 1924 projednána na Shromáždění Společnosti národů. Šlo o první pokus kodifikovat základní dětská práva. Vytýčila cíl, ke kterému by ochrana dětí měla směřovat – dát dětem to nejlepší, aby mohly být zabezpečeny základní potřeby dítěte a stala se podkladem pro pozdější Deklaraci práv dítěte.¹⁰

Po II. světové válce si svět uvědomil nezbytnost ochrany všech základních práv a svobod pro udržení míru a tím pádem se dostalo větší pozornosti i právům dětí. Svět se začal zabývat také situací v rozvojových zemích, z čehož vyšly další impulsy pro vývoj práv dítěte. Nová éra ve vývoji lidských práv začala na jaře 1945, kdy byla v San Francisku za účasti představitelů 50 států ustanovena Organizace spojených národů (OSN). Byla schválena Charta OSN, která vstoupila v platnost dne 24. října 1945. Za jeden z nezbytných pilířů pro budoucí existenci lidstva byla kromě zachování míru považována také ochrana lidských práv. Charta OSN jako mezinárodní dokument umožnila vznik nového odvětví mezinárodního práva – mezinárodní právo lidských práv a také mezinárodní spolupráci pro oblast lidských práv. V Chartě bylo uloženo ustanovit komisi pro lidská práva. Ta byla ustavena v roce 1946 a měla za úkol připravit „mezinárodní ústavu lidských práv“.¹¹

Významnou událostí byl vznik **Dětského fondu UNICEF** dne 11. prosince 1946. Byl přijat princip, že „děti si zaslouží zvláštní pozornost“, protože děti nebyly v poválečné Evropě dostatečně chráněny.

OSN v roce 1948 vyhlásila Všeobecnou chartu lidských práv a v roce 1959 další Deklaraci práv dítěte. **Všeobecná deklarace lidských práv OSN** z 10. prosince 1948 byla prvním dokumentem, spadajícím do zamýšlené

---

¹⁰ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 30

¹¹ HANZOVÁ, M., KODÝM, M., KREMLIČKOVÁ, M. Práva a povinnosti našich dětí. Praha, 1997. s. 15

mezinárodní ústavy lidských práv. Problematikou práv dětí se zabývala v kontextu rodiny. Čl. 25 odst. 2 stanoví, že“ mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc“ a že „všechny děti, ať jsou narozeny v manželství či mimo ně, požívají stejné sociální ochrany“.¹²

V čl. 26 odst. 1 stanovila, že každý má právo na vzdělání a vyslovila přání, aby bylo vzdělání alespoň v počátečních a základních stupních bezplatné a základní vzdělání bylo povinné. Vyšší vzdělání by mělo ideálně být přístupné všem. V čl. 16 odst. 3 Deklarace konstatovala, že rodina je přirozenou základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu společnosti a státu a v čl. 12 zakazovala zásahy do soukromého života rodiny, domova nebo korespondence.

V roce 1950 byl rozšířen mandát UNICEF tak, aby zahrnoval také přežití a rozvoj dětí (a matek) na celém světě. Během 50.let byla právům dítěte věnována stále větší pozornost.

Dne 20.listopadu 1959 byla Valným shromážděním OSN přijata **Deklarace o právech dítěte**, která navazovala na Deklaraci z roku 1923 a rozšiřovala ji. Vycházela z předpokladu, že děti, kvůli své tělesné a duševní nezralosti a neschopnosti vést nezávislý život, potřebují zvláštní záruky, péči a právní ochranu.

Stanovila právo na jméno a státní občanství, rovnost bez rozdílu, právo na pomoc a ochranu před všemi formami zanedbávání, krutosti a vykořisťování a právo na sociální zabezpečení. Stanovila také cíle výchovy, zdůrazňovala potřebu porozumění a lásky pro rozvoj dítěte a obsahovala principy jako přihlídnutí k zájmům dítěte.

Druhou část „mezinárodní ústavy“ představuje vypracování a projednání mezinárodních paktů lidských práv. Dne 16. prosince 1966 přijalo Valné shromáždění OSN jednomyslně tři materiály, a to Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Opční protokol k mezinárodnímu paktu

---

¹² DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 31

o občanských a politických právech. 19. prosince 1966 byl k podpisu otevřen **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech**. Na rozdíl od předchozích deklarací byl pro smluvní státy závazný. V čl. 24 stanovil právo dítěte na „takovou ochranu, která mu přísluší s ohledem na jeho postavení nezletilce ze strany rodiny, společnosti a státu“ bez jakékoliv diskriminace a také, že „každé dítě je registrováno okamžitě po narození a dostane jméno“ a „každé dítě má právo na státní příslušnost“. Dále stanovil zákaz trestu smrti pro osoby mladší 18 let (čl. 6 odst. 5) a nařídil oddělování mladistvých a dospělých při obvinění a výkonu trestu (čl. 10).

Společně s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech byl schválen i **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech**. Smluvní státy článkem 10 uznaly, že „nejširší možná ochrana a pomoc by měla být poskytnuta rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí“ a také, že „zvláštní ochrana by měla být poskytována matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte“ včetně placené dovolené, resp. dovolené se sociálními požitky pracujícím matkám. „Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoliv diskriminace. Děti a mládež by měly být ochraňovány před hospodářským a sociálním vykořisťováním“. Státy by měly trestat námezdní práci dětí do určitého věku a také práci poškozující morálku nebo zdraví nebo práci nebezpečnou pro život a vývoj dětí (vše čl. 10). V čl. 11 uznával Pakt právo na přiměřenou životní úroveň rodiny. Státy by při realizaci práva na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví měly činit opatření zahrnující mimo jiné opatření ke snížení počtu potratů a kojenecké úmrtnosti a opatření ke zdravému vývoji dítěte (čl. 12). Pakt se také zabýval podrobněji právem na vzdělání, jeho uskutečňováním a postupným bezplatným zaváděním pro všechny (čl. 13,14).

Vzhledem k tomu, že deklarace nemají právní závaznost, v roce 1979, který byl vyhlášen mezinárodním rokem dítěte, navrhlo Polsko zpracování úmluvy. Úmluva o právech dítěte se stala nejdůležitějším mezníkem pro vývoj mezinárodní spolupráce a ochrany práv dítěte. Přípravné práce na jejím znění zahájila na základě předlohy vypracované Polskem v roce 1979 u příležitosti Mezinárodního roku dítěte a 20. výročí Deklarace o právech dítěte pracovní skupina ustavená Komisí pro lidská práva za účasti delegátů členských zemí OSN a zástupců specializovaných orgánů jako Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR), Mezinárodní organizace práce (ILO), Dětského fondu OSN (UNICEF), Světové zdravotní organizace (WHO) a řady nevládních organizací. Cílem bylo vypracovat dokument, který by přispěl k překlenutí rozdílů mezi různými zeměmi v různém postavení a různé životní úrovni, ale který by přitom zachovával jejich kulturní, společenské a náboženské odlišnosti.¹³

Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989, 30 let po schválení Deklarace o právech dítěte. Účinnosti nabyla necelý rok po přijetí, dne 2. září 1990. Na základě svého článku 49, odst. 1 vstoupila v platnost dne 2. září 1990. V září 1990 se v New Yorku z iniciativy UNICEF a šesti zemí (Kanada, Egypt, Mali, Mexiko, Pákistán a Švédsko) konal **Světový summit o dětech**. Přispěl výraznou měrou k tomu, že Úmluvu do konce roku 1990 ratifikovalo 57 zemí.

Do 1. srpna 1997 ji ratifikovalo 191 z celkového počtu 193 států. Česká a slovenská federativní republika podepsala Úmluvu o právech dítěte 30. září 1990, ve stejný den, kdy se v New Yorku sešli na Světové vrcholné schůzce o dětech představitelé většiny států světa a přijali **Světovou deklaraci o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji**.

Pro ČSFR vstoupila Úmluva o právech dítěte v platnost 6. února 1991 na základě souhlasu Federálního shromáždění a ratifikace prezidentem republiky. Česká republika je Úmluvou vázána od 1. ledna 1993.¹⁴

---

¹³ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 33

¹⁴ Odbor prevence kriminality MV ČR. Práva dítěte v dokumentech. Praha, 1997. s. 3

Pro chápání práv dítěte znamená Úmluva zásadní obrat. V dřívějších mezinárodních dokumentech mohla být práva dítěte odvozována z jednotlivých všeobecných ustanovení, uváděných slovy „každý“ nebo „nikdo“. Například z formulace „nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám“ se dá odvodit, že se vztahuje i na děti. V Úmluvě se děti stávají nositeli práv, a to jak základních lidských práv, práv občanských a politických, práv hospodářských, sociálních a kulturních, tak i práv menšin a práv na spravedlivý soudní proces. V Úmluvě se děti z objektu, který má zvláštní potřeby mění na subjekt, nositele širokého okruhu lidských práv.

Schválení Úmluvy znamená, že z práv, která stanoví, budou vyplývat povinnosti jednotlivých smluvních států, aby přijaly taková opatření, jimiž by napomáhaly rodičům a jiným osobám pečujícím o dítě v naplňování daných závazků vůči dětem.¹⁵

Existuje celá řada dalších dokumentů, které se týkají dětí a rodiny, v Evropě jde především o dokumenty Rady Evropy (RE). Nejznámější je **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** a na ni navazující protokoly. Mezi další dokumenty patří:

- Evropská úmluva o osvojení dětí (1967)
- Rezoluce Výboru ministrů RE o snížení věku plné právní způsobilosti (1972)
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (1975)
- Rezoluce Výboru ministrů RE o umístování dětí (1977)
- Doporučení Výboru ministrů RE o rodičovské odpovědnosti (1984)
- Doporučení Výboru ministrů RE o pěstounských rodinách (1987)
- Rezoluce Konference ministrů spravedlnosti RE o svrchovanosti zájmu dítěte v oblasti soukromého práva (1988)
- Doporučení Parlamentního shromáždění RE o právech dítěte (1990)

---

¹⁵ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 34

- Doporučení Výboru ministrů RE o nouzových opatřeních v rodinných věcech (1991).¹⁶

Nejvýznamnější dokumenty týkající se problematiky práv dětí a mládeže:

- Ženevská deklarace práv dítěte (1924)
- Deklarace práv dítěte (vyhlášena a jednomyslně přijata 20. listopadu 1959 na XIV. Valném shromáždění OSN)
- Úmluva o právech dítěte (jednomyslně přijata 20. listopadu 1989 na Valném shromáždění OSN)
- Světová deklarace za přežití, podporu a rozvoj dětí (podepsána 30. října 1990 v New Yorku sedmdesáti nejvyššími představiteli členských států OSN).

Nejvýznamnější je Úmluva o právech dítěte, která navazuje na předcházející dokumenty a jako první mezinárodní dokument kodifikuje práva dítěte formou smlouvy.

---

¹⁶ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 35

2. Úmluva o právech dítěte

2.1. Charakteristika Úmluvy o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je nejšířeji ratifikovaná smlouva o lidských právech v dějinách.¹⁷

Valným shromážděním OSN byla jednomyslně přijata dne 20. listopadu 1989. Ode dne 26. ledna 1990 byla otevřena k podpisu a hned první den ji podepsalo 61 zemí. Účinnosti nabyla 2. září 1990. S výjimkou dvou zemí ji ratifikovalo všech 191 zemí, dvě země, které se dosud nestaly smluvními stranami Úmluvy jsou Spojené státy, které Úmluvu podepsaly, ale neratifikovaly, a Somálsko, které ani nepodepsalo, ani neratifikovalo. Úmluva o právech dítěte je prvním právně závazným mezinárodním katalogem dětských práv, obsahuje občanská, politická, hospodářská, sociální i kulturní práva dětí. Představuje klíčový dokument pro mezinárodněprávní ochranu dítěte. Je zároveň i nedílnou součástí komplexu mezinárodní ochrany lidských práv.

O textu Úmluvy se začalo jednat v roce 1979 na podnět Adama Lopatky, polského legislativce, jehož úmyslem bylo vytvořit právně závaznou úmluvu, která by po celém světě zajišťovala ochranu dětí.¹⁸ Jako vzory pro předlohu posloužily mezinárodní úmluvy o ochraně dětí z let 1924 a 1959. Jednání o návrhu byla uzavřena roku 1989.

Česká republika přijala Úmluvu s doplňujícím vysvětlením, které se týká adopce a umělé reprodukce. Ustanovení týkající se práva dítěte znát své rodiče vztahuje pouze na případy, kdy nedošlo k trvalému osvojení

---

¹⁷ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 10

¹⁸ HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 3

dítěte nebo k umělému oplodnění.¹⁹ Některé země jako například Německo, Polsko nebo Vatikán uplatnily závažné výhrady, které mají chránit práva a povinnosti rodičů.²⁰

Úmluva stanoví pouze minimální právní a morální standardy ochrany práv dětí. Jsou-li některá práva smluvním státem chráněna a uskutečňována lépe, než stanoví Úmluva, platí právní řád tohoto státu. V tomto případě platí tak zvaný „vyšší standard“ a toto pravidlo platí i pro vztah Úmluvy k ostatním mezinárodním smlouvám.

Úmluva o právech dítěte je právně závazný dokument, jehož ustanovení je třeba přímo či nepřímo zabudovat do zákonodárství smluvních států. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, mají závazek, právní i morální, podporovat uskutečňování práv dítěte obsažených v Úmluvě prostřednictvím přijímání správních, zákonných, soudních a jiných opatření. Smluvní státy pro plnění závazků stanovených Úmluvou musí často provést zásadní změny zákonů a předpisů, programů a institucí. Mnoho zemí muselo vypracovat nové zákony nebo novelizovat stávající, aby nebyly v rozporu s Úmluvou, některé země včlenily principy Úmluvy do svých ústav, jiné do školských osnov.

Česká a Slovenská federativní republika podepsala Úmluvu dne 30.zář 1990 a 6.února 1991 nabyla pro ČSFR Úmluva účinnosti. Dle Ústavy ČR je právní síla Úmluvy vyšší než zákon.

Úmluva počítá s tím, že všechny smluvní státy nejsou sto ihned dodržovat všechna hospodářská, kulturní a sociální práva, ale zavazuje k tomu, aby je uskutečňovaly v „maximální možné míře“, která odpovídá jejich možnostem a k tomu, aby respektovaly práva občanská a politická. Úmluva neodvozuje svou sílu ani tak z mezinárodněprávního postavení, ale z morálního tlaku, přesvědčování a motivace států.²¹

Smluvní státy musejí pravidelně informovat Výbor OSN pro dětská práva, jakého pokroku v legislativě a navazujících ustanoveních dosáhly.

---

¹⁹ HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 11

²⁰ HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 3

²¹ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 12

Články Úmluvy jsou z velké části převzaty z Paktu OSN o občanských a politických právech a z Paktu OSN o sociálních, kulturních a hospodářských právech. Úmluva o právech dítěte je směsicí ochranných, podpůrných a participačních ustanovení.²²

Mezi články Úmluvy, které by měly zaručit dětem skutečnou ochranu, patří například čl. 33, ochrana před drogami a čl. 34 a 35, ochrana před sexuálním vykořisťováním a zneužíváním. Tato ustanovení mají velký význam, protože proti celosvětovým problémům jako je obchod s dětmi, dětská prostituce a pornografie, neexistuje jiný mezinárodně právně závazný nástroj než Úmluva o právech dítěte. Důležité v mezinárodním měřítku jsou také články obsahující nároky dětí na vzdělání, zajištění výživy a zdravotní péče.

Úmluva je celosvětově chápána jako nástroj ochrany dětí. Úmluva však obsahuje i prvky, které jsou pro rodinu a její soudržnost problematické a mohou být snadno zneužity k tomu, aby byla rodičům odnímána z rukou hodnotová výchova jejich dětí. Dle některých autorů Úmluva obsahuje prvky, které neslouží dětem, ale státním zásahům.²³ Kdekoli je jednání rodičů nebezpečím pro vývoj nebo práva dítěte, má stát právo zasahovat do soukromé sféry rodiny a tak situaci korigovat.

Pro posílení významu Úmluvy a ochranu práv dítěte je velice důležitá podpora funkce rodiny, protože oslabení rodiny umožňuje cestu nebezpečím jako je dětská pornografie, obchod s dětmi a prostituce. Je nezbytné posilovat a zlepšovat rodinné struktury a vztahy. Nedostatek citových vazeb způsobuje vývojové nedostatky, které později vedou k psychologickým problémům a duševním poruchám. Děti potřebují možnost rozvíjet hluboké citové vazby, aby se rozvinuly v osoby sebejisté, samostatné a odpovědné.

Význam rodiny klesá stejně jako klesá zprostředkování hodnot v rodině. Pocit, že ženy a děti potřebují ochranu, se vytrácí, mizí vazba na bližní. Prioritou tedy musí být snaha posílit soudržnost rodiny.²⁴

---

²² HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 3

²³ HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 3

²⁴ HUG, B. Státní zásahy do rodinného života. Praha. s. 6

V preambuli je jasně stanoveno, že dětství má nárok na zvláštní péči, rodina je základní jednotkou společnosti a přirozeným prostředím pro růst a blaho dítěte a že děti mají nárok na ochranu a pomoc.

Úmluva je výjimečná tím, že podává definici dítěte. Článek 1 Úmluvy stanoví, že „dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve“. Právního postavení dítěte se dotýká řada mezinárodních dokumentů z oblasti mezinárodního práva soukromého, které jsou k Úmluvě ve vztahu *lex specialis*. Jde zejména o úmluvy týkající se výživného (New York 1956, Haag 1958, 1973), Úmluvu o uznání rozvodů a zrušení manželského soužití (Haag 1970), Úmluvu o souhlasu k manželství a nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství (New York 1962).

Na základě Úmluvy vznikla řada významných iniciativ, mezi jinými například Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu vykořisťování dětí, který se konal roku 1996 ve Stockholmu, Mezinárodní konference o dětské práci konaná v Oslu roku 1997 nebo Asijský summit o právech dítěte a médiích v roce 1996.

Státy, které ratifikují Úmluvu, se stávají její smluvní stranou a přebírají závazky s ní spojené. Úmluva o právech dítěte usiluje o zajištění lepšího postavení dětí ve světě. Na ni navazující Světová deklarace o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji s plánem činnosti k její realizaci vyzývá vlády k ratifikaci Úmluvy a podporování jejího plnění.

Děti jsou občany světa zítřka a jejich přežití, ochrana a rozvoj podmiňují budoucí vývoj lidstva.²⁵

Úmluva o právech dítěte je adresována především těm signatářským státům, jejichž legislativa v oblasti lidských práv neodpovídá mezinárodnímu standardu. Jde o státy, v nichž jsou lidská práva obecně často porušována a celková životní úroveň je nízká. Úmluva se vlastně obrací na rodiny, společnosti, vlády a mezinárodní společenství, aby přijaly opatření směřující k naplňování práv všech dětí bez jakékoliv diskriminace.

---

²⁵ Odbor prevence kriminality MV ČR. Práva dítěte v dokumentech. Praha, 1997. s. 4

V praxi to znamená, že „nejchudší, nejzranitelnější a často nejzanedbanější děti ve všech zemích, ať už bohatých nebo chudých, se musejí stát středem pozornosti veškerého úsilí.“²⁶

2.2. Členění Úmluvy

Úmluva o právech dítěte se skládá z Preambule a tří částí, hmotných ustanovení, uskutečňování a monitoringu a závěrečných ustanovení. Celkem obsahuje 54 článků. V první části (čl. 1-41), jsou zahrnuta práva lidská práva dítěte, tedy práva občanská, sociální, kulturní, politická a ekonomická, čl. 42-45 se týkají práv dítěte Výboru pro práva dítěte a čl. 46-54 ratifikace, přistoupení a vypovězení Úmluvy.

Úmluva by mohla být strukturována do těchto okruhů:

Preambule

1. Obecné principy
2. Ustanovení hmotná
  - 2.1 Občanská práva a svobody
  - 2.2 Rodinné prostředí a vedení dítěte
  - 2.3 Základní zdravotní a sociální péče o dítě
  - 2.4 Výchova a vzdělávání, volný čas a rekreace
  - 2.5 Zvláštní ochranná opatření
    - a) v situacích ozbrojených konfliktů
    - b) v situacích, kdy se děti dostávají do rozporu se zákonem
    - c) v situacích vykořisťování
    - d) v situacích, kdy dítě přísluší k menšině nebo domorodému obyvatelstvu
3. Uskutečňování a monitoring
4. Výzva²⁷

---

²⁶ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 18

²⁷ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 22

Obecné principy

- Státy zajistí, aby se každé dítě těšilo plným právům bez diskriminace nebo rozdílů mezi dětmi (čl. 2).
- Při řešení jednání týkajících se dítěte, ať už ve veřejných nebo soukromých sociálních institucích, soudech, správních orgánech nebo zákonodárných sborech, bude přednostně brán v úvahu nejlepší zájem dítěte (čl. 3).
- Každé dítě má přirozené právo na život a státy v maximální možné míře zajistí zachování života dětí a jejich rozvoj (čl. 6).
- Dítě má být slyšeno (čl. 12).

Hmotná ustanovení

Hmotná neboli materiální ustanovení tvoří vlastní obsah Úmluvy. Od nich se odlišují ustanovení procesní, která se zabývají tím, jak tato hmotná ustanovení zajistit. Mezi hmotná ustanovení patří i obecné principy, ty jsou ale kvůli své mimořádné důležitosti uvedeny zvlášť.

Občanská práva a svobody

- Každé dítě má od narození právo na jméno a státní příslušnost a státy se zavazují chránit totožnost dítěte (čl. 7,8).
- Děti mají právo na svobodu projevu (čl.13) a státy budou respektovat jejich svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl.14) v souladu s přiměřeným rodičovským vedením.
- Děti mají také právo na svobodu sdružování (čl. 15) a právo být chráněny před zasahováním do svého soukromí (čl. 16).
- Žádné dítě nesmí být podrobena mučení nebo jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Trest smrti a doživotní vězení bez možnosti propuštění pro trestné činy spáchané osobami mladšími 18 let jsou zakázány (čl. 37).

Rodinné prostředí a vedení dítěte

Dle čl. 9 musejí státy respektovat práva a odpovědnost rodičů a členů širší rodiny vést dítě přiměřeně jeho rozvíjejícím se schopnostem. Úmluva rodičům dává společnou základní zodpovědnost za růst dětí a stanoví, že v jejich úsilí by je měl podporovat stát. Děti by neměly být odloučeny od rodičů, pokud ovšem není odloučení učiněno příslušnými úřady a v souladu s právem v nejlepším zájmu dítěte. Děti by měly mít právo udržovat s oběma rodiči kontakt, pokud je od nich nebo jednoho z nich odloučeno. Článek 10 zaručuje právo dětem a jejich rodičům opustit jakoukoliv zemi a vstoupit do vlastní země za účelem opětovného spojení rodiny nebo udržení vztahu mezi dětmi a rodiči. Rodiče jsou odpovědní zajistit dětem přiměřený životní standard, stát má povinnost zajistit, aby byla tato odpovědnost naplněna.

V článku 20 zavazuje Úmluva stát k zajištění zvláštní ochrany dětem odloučeným od jejich rodinného prostředí. Kde je to vhodné, může být uskutečněno osvojení dítěte na základě souhlasu příslušných orgánů a v souladu s nejlepšími zájmy dítěte (čl. 21).

Dle článku 11 se stát zavazuje předcházet únosům nebo zadržování dětí v zahraničí rodičem nebo třetí osobou a pomáhat jejich obětem a dle článků 31-36 chránit děti před všemi formami zneužívání a zanedbávání. Státu přísluší odpovědnost, v případě dětských obětí ozbrojených konfliktů, týrání, zanedbávání a špatného zacházení nebo vykořisťování zajistit rehabilitační péči a usnadnění zotavení a opětovné začlenění do společnosti. Dítě umístěné státem do opatrovnické péče z důvodů zajištění jeho ochrany a dobrého zacházení má právo na pravidelné posuzování o umístění (čl. 25).

Základní zdravotní a sociální péče o dítě

Každé dítě má právo na život. Stát má v maximální možné míře zajistit zachování a rozvoj života dítěte (čl. 6) a právo dítěte na nejvyšší možnou úroveň zdravotní péče (čl. 24). Státy by měly dbát především na

zabezpečení základní a preventivní zdravotní péče a snížení dětské úmrtnosti. Děti musí být umožněn přístup ke zdravotnickým službám. Děti postižené mají dle čl. 23 právo na zvláštní zacházení, vzdělání a péči.

Článek 26 zaručuje dětem právo mít užitek ze sociálního zabezpečení. Dětem pracujících rodičů má být státem zajištěna možnost využívání služeb a zařízení péče o děti.

Článkem 27 uznávají státy právo každého dítěte na životní úroveň odpovídající fyzickému, mentálnímu, duševnímu, morálnímu a sociálnímu rozvoji dítěte.

Výchova a vzdělávání, volný čas a rekreace

Děti mají právo na vzdělání a stát má povinnost zajistit, aby základní vzdělání bylo povinné a bezplatné a kázeňská opatření aby respektovala důstojnost dítěte (čl. 28). Cíle výchovy a vzdělání mají být v maximální možné míře slučitelné s rozvojem osobnosti dítěte a jeho psychickými a duševními schopnostmi (čl. 9).

Dle čl. 30 by výchova a vzdělávání měly podporovat úctu k rodičům, kulturní totožnost, jazyk a hodnoty a také by mělo dítě připravovat na odpovědný život ve společnosti v duchu porozumění, míru, tolerance a přátelství mezi všemi lidmi. Článkem 31 mají děti zaručeno právo užívat volného času, rekreace a kulturních aktivit.

Zvláštní ochranná opatření

a) v situacích ozbrojených konfliktů

Státy mají všemi možnými opatřeními zajistit, aby se děti mladší 15 let nezúčastnily bojových akcí a nebyly povolány do ozbrojených sil (čl. 38). Státy mají, v souladu se závazky danými mezinárodním humanitárním právem a zejména Ženevskou konvencí o ochraně civilního obyvatelstva v ozbrojených konfliktech, přijmout veškerá možná opatření k zajištění ochrany a péče o děti postižené ozbrojeným konfliktem. Stát je zavázán zajistit, aby se dětským obětem ozbrojených konfliktů, násilí, zanedbávání,

zneužívání nebo vykořisťování dostalo přiměřeného zacházení s cílem zotavení a znovuzařazení do společnosti (čl. 39).

Zvláštní ochrana je zaručena dětem uprchlickým nebo dětem, které usilují o získání statutu uprchlíka (čl. 22). Stát je zavázán spolupracovat s mezinárodními organizacemi zabezpečujícími takovou pomoc a ochranu.

b) v situacích, kdy se děti dostávají do rozporu se zákonem

Děti, které se dostávají do rozporu se zákonem, mají právo na zacházení, zachovávající jejich důstojnost a čest a které zároveň bere v úvahu jejich věk a opětovné začlenění do společnosti. Děti v těchto případech mají nárok na základní záruky a právní a jinou pomoc na jejich obhajobu. Je-li to možné, mělo by být od soudního jednání a umístění do nápravného zařízení upuštěno.

Dítě zbavené svobody by mělo být umístěno odděleně od dospělých, není-li to v nejlepším zájmu dítěte. Dítěti umístěnému do nápravného zařízení by měla být poskytnuta právní i jiná pomoc a kontakt s rodinou (čl. 40).

c) v situacích vykořisťování

Děti mají být chráněny před ekonomickým vykořisťováním a před prací, která ohrožuje jejich zdraví, rozvoj a vzdělání. Minimální věk pro zaměstnanost musí být stanoven státem a stát má také povinnost, regulovat pracovní podmínky, zejména se standardy stanovenými Mezinárodní organizace práce, hlavně Úmluvou o minimálním věku z roku 1973 (čl. 32). Děti mají dle čl. 33 právo na ochranu před používáním narkotik a psychotropních látek a jejich využíváním při jejich výrobě a prodeji.

Stát je zavázán děti ochraňovat před sexuálním vykořisťováním a zneužíváním, včetně prostituce a pornografie (čl. 34). Státy mají všemi dostupnými prostředky předcházet prodeji, obchodování a únosům dětí (čl. 35).

d) v situacích, kdy dítě přísluší k menšině nebo domorodému obyvatelstvu

Děti, příslušející k menšinovým společenstvím nebo domorodému obyvatelstvu mají právo na vlastní kulturu a právo praktikovat své

náboženství a jazyk.

Uskutečňování a monitoring

To, jak je Úmluva uskutečňována, má za úkol sledovat Výbor pro práva dítěte složený z deseti mezinárodních odborníků. Po ratifikaci Úmluvy mají státy nejprve revidovat své vnitrostátní normy a uvést je do souladu s ustanoveními Úmluvy. Výboru pro práva dítěte musí každý smluvní stát předkládat zprávu o opatřeních, která byla provedena při uvádění Úmluvy do praxe a o obtížích, které tento proces provázejí. Zprávu podávají státy nejprve dva roky po ratifikaci a poté každých pět let.

Výzva

Naplňování práv dítěte je právním závazkem, dlouhodobým procesem pro stát a procesem, do kterého by ideálně měly být zapojeny rodiny, nevládní organizace a samotné děti. Země by měly zajistit podmínky pro to, aby se děti mohly plně těšit ze svých práv. Duch Úmluvy a jejích ustanovení by měl prolínat do politiky a ústav všech národů a tak zajistit dětem první všeobecnou listinu práv dítěte v dějinách.²⁸

Obsah Úmluvy a neoficiální názvy jednotlivých článků

Preambule

Část I. Ustanovení hmotná

Čl. 1. Definice dítěte

Čl. 2. Zákaz diskriminace

Čl. 3. Přednost zájmů dítěte

Čl. 4. Výkon práv

Čl. 5. Vedení dítěte a rozvoj jeho schopností

Čl. 6. Zachování života a rozvoj dítěte

---

²⁸ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 28

- Čl. 7. Jméno a státní příslušnost
- Čl. 8. Ochrana totožnosti
- Čl. 9. Odloučení od rodičů
- Čl. 10. Spojování rodiny
- Čl. 11. Nezákonné přesídlování a nenavracení
- Čl. 12. Názor dítěte
- Čl. 13. Svoboda projevu
- Čl. 14. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání
- Čl. 15. Svoboda sdružování
- Čl. 16. Ochrana soukromí
- Čl. 17. Přístup ke vhodným informacím
- Čl. 18. Odpovědnost rodičů
- Čl. 19. Ochrana před zneužíváním a zanedbáváním
- Čl. 20. Ochrana dítěte bez rodiny
- Čl. 21. Adopce
- Čl. 22. Uprchlíkové děti
- Čl. 23. Postižené děti
- Čl. 24. Zdraví a zdravotnické služby
- Čl. 25. Pravidelná kontrola umístění
- Čl. 26. Sociální zabezpečení
- Čl. 27. Životní úroveň
- Čl. 28. Vzdělání
- Čl. 29. Cíle výchovy
- Čl. 30. Děti menšin nebo domorodé populace
- Čl. 31. Volný čas, rekreace a kulturní činnost
- Čl. 32. Dětská práce
- Čl. 33. Nezákonné užívání drog
- Čl. 34. Sexuální zneužívání
- Čl. 35. Prodej, obchodování a únosy
- Čl. 36. Ostatní formy vykořisťování
- Čl. 37. Mučení a zbavování svobody

- Čl. 38. Ozbrojený konflikt
- Čl. 39. Zotavovací péče
- Čl. 40. Výkon spravedlnosti pro mladistvé
- Čl. 41. Respektování vyšších standardů

Část II. Uskutečňování a monitoring

Část III. Závěrečná ustanovení str.²⁹

2.3. Základní principy Úmluvy

Úmluva obsahuje čtyři základní principy, formulované v člancích 2, 3, 6 a 12. Jde o zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte, právo na život, přežití a rozvoj dítěte a názor dítěte.

Obecné principy

- Státy zajistí, aby se každé dítě těšilo plným právům bez diskriminace nebo rozdílů mezi dětmi (čl. 2).
- Při řešení jednání týkajících se dítěte, ať už ve veřejných nebo soukromých sociálních institucích, soudech, správních orgánech nebo zákonodárných sborech, bude přednostně brán v úvahu nejlepší zájem dítěte (čl. 3).
- Každé dítě má přirozené právo na život a státy v maximální možné míře zajistí zachování života dětí a jejich rozvoj (čl. 6).
- Dítě má být slyšeno (čl. 12).³⁰

Zákaz diskriminace – Smluvní státy musí všem dětem zaručit práva obsažená v Úmluvě, tato práva nesmí být žádnému dítěti odepřena, všechny děti, bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, náboženství, jazyk, politické

---

²⁹ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 29

³⁰ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 22

či jiné smýšlení, etnický, národnostní nebo sociální původ, majetek, duševní nebo tělesnou nezpůsobilost, rod a jiné postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců jsou si rovny. Jde také o rovnost příležitostí, to znamená rovné šance pro dívky i chlapce, uprchlické děti, děti cizinců, děti národnostních nebo etnických menšin, handicapované děti, ti všichni by měli mít stejné šance a přiměřenou životní úroveň.

Nejlepší zájem dítěte – Státy musejí zabezpečit, aby při jakékoliv činnosti týkající se dětí bylo přihlíženo k jejich nejlepším zájmům, toto pravidlo se týká všech státních orgánů, parlamentu, soudů, správních úřadů, samosprávných orgánů, škol, veřejných i soukromých sociálních ústavů a dalších.

Právo na život, přežití a rozvoj dítěte – Dětem by měl být umožněn nejen rozvoj fyzický, ale i duševní, sociální, citový, kulturní a rozvoj poznání.

Názor dítěte – Děti mají mít možnost, vyjádřit svůj názor ke všem záležitostem, které se ho týkají, těmto názorům má být věnována patřičná pozornost odpovídající věku a úrovni dítěte. Dítěti se musí poskytnout možnost, aby bylo slyšeno a jeho názor brán vážně, v jakémkoli soudním nebo správním řízení, které se ho týká.

Z dalších ustanovení vyplývá ještě princip zachování rovnováhy mezi dítětem a jeho rodinou nebo jinými osobami, které mají dítě v péči.

Hodně se diskutuje o pojmu „nejlepší zájem dítěte“ (čl. 3). Čl. 12 ukládá státu povinnost zajistit, aby dítě schopné formulovat své názory mělo právo se svobodně vyjadřovat a zakládá princip, že dítě musí být slyšeno ve všech záležitostech, které se ho dotýkají.

Úmluva obsahuje jak obecná ustanovení, týkající se zabezpečení všech dětí bez rozdílu, tak speciální ustanovení pro ochranu dětí ve zvláštních situacích, ochranu dětí postižených, menšin, dětí v nouzi a podobně.

Vůdčím principem Úmluvy je ve smyslu čl. 1 a čl. 3 požadavek, aby při všech postupech týkajících se dětí byl hlavním vodítkem zájem dítěte. Státy jsou povinny přijmout veškerá opatření k zajištění práv dítěte bez jakékoli jeho diskriminace.³¹

2.4. Úmluva a ČR

Československá socialistická republika podepsala Úmluvu o právech dítěte dne 30. září 1990, v platnost pro ni vstoupila v souladu s článkem 49 odst. 2 dnem 6. února 1991. Úmluva byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.

Ústavním zákonem č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské federativní republiky (ČSFR), přebrala na sebe Česká republika všechny závazky, které pro ČSFR ke dni jejího zániku vyplývaly z mezinárodního práva s výjimkou závazků ČSFR spojených s územím, na které se vztahovala svrchovanost ČSFR, ale nevztahuje se na ně svrchovanost České republiky. Tento zákon nabyl účinnosti dne 31. prosince 1992, z čehož plyne, že Česká republika je Úmluvou o právech dítěte vázána od 1. ledna 1993.³²

Postavení Úmluvy o právech dítěte v právním řádu ČR je dáno článkem 10 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky. Ten stanoví, že „ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem.“

---

³¹ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 32

³² Úvodní zpráva ČR o plnění Úmluvy o právech dítěte v letech 1993-1994. s. 1

Úmluva o právech dítěte je součástí českého právního řádu a dle čl. 10 Ústavy ČR 1/1993 Sb. mají její ustanovení přednost před zákonem. Práva dítěte obsažená v Úmluvě jsou v českém právním řádu zakotvena v různých zákonech, připravované zákony a dokumenty, které se týkají osob mladších 18 let, se před přijetím posuzují z hlediska dodržování Úmluvy o právech dítěte.

Práva dítěte, která jsou obsažená v jednotlivých člancích Úmluvy, jsou v českém právním řádu zakotvena v zákonech, kde byla většinou již před ratifikací Úmluvy. Jde zejména o tyto zákony: Zákon o rodině 94/1963 Sb., Trestní zákon 140/1961 Sb., Trestní řád 141/1961 Sb., Občanský zákoník 40/1964 Sb., Občanský soudní řád 99/1963 Sb., Zákoník práce 65/1965 Sb., Zákon o sociálním zabezpečení 100/1988 Sb., Zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení 114/1988 Sb., Školský zákon 29/1984, Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním 97/1963 Sb., Zákon o uprchlících 498/1990 Sb.

Ochranu dětí na úrovni ústavního zákona zaručuje ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. Její ustanovení kopírují svým obsahem některé články Úmluvy. Listina v článku 32 stanoví, že „rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.“

Kontrolou realizace Úmluvy na vládní úrovni není v ČR pověřen žádný konkrétní orgán, je v kompetenci samotné vlády. Dle zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR, v pozdějším znění má ochranu dětí a jejich práv a péči o rodinu a děti na starost hned několik resortů: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo zahraničních věcí.

Zásady ustanovení Úmluvy šíří několik nevládních organizací, mezi nimi například Středisko pro výchovu k lidským právům Evropského informačního centra University Karlovy a Český výbor pro UNICEF.

3. Instituce zajišťující ochranu práv dítěte, postavení a ochrana dítěte v českém právním řádu

3.1. Výbor pro práva dítěte

Výbor pro práva dítěte vznikl na základě čl. 43 Úmluvy. Byl ustaven počátkem roku 1991 na setkání zástupců států, které jsou smluvními stranami Úmluvy. Skládá se z deseti odborníků volených na dobu čtyř let a schází se třikrát ročně na čtyřtýdenních setkáních ve Středisku pro lidská práva OSN v Ženevě a každé dva roky předkládá zprávu o své činnosti Valnému shromáždění OSN prostřednictvím Hospodářské a sociální rady OSN.

Úkolem Výboru je zjišťovat, jak smluvní strany Úmluvy plní závazky, které z ní vyplývají. Jednotlivé státy předkládají Výboru prostřednictvím tajemníka OSN každých pět let pravidelné zprávy o tom, jaká opatření přijaly při uvádění Úmluvy v život a o tom, jakého pokroku při realizaci závazků plynoucích z Úmluvy dosáhly.³³ Zprávy by měly být psány sebekriticky a měly by obsahovat priority a cíle pro budoucnost. Ke zprávám vlád bývají často připojeny dokumenty nevládních organizací. Výbor se setkává se zástupci vlád států, projednávají společně zprávy a promýšlí přijetí nezbytných kroků k překonání nedostatků.

Kromě Výboru pro lidská práva existuje celá řada dalších orgánů, které přispívají k rozvoji práv dítěte v určitých oblastech. Důležitý je zejména

---

³³ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 15

Výbor pro lidská práva, Výbor pro ekonomická, sociální a kulturní práva, Výbor pro odstranění rasové diskriminace a Výbor proti mučení. K dalším patří Komise pro lidská práva, Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin a její Pracovní skupina pro současné formy nevolnictví.³⁴

3.2. UNICEF

Nejznámější z mezinárodních nevládních organizací, které zajišťují práva dítěte je Dětský fond OSN UNICEF, který byl založen 11. prosince 1946 na prvním zasedání Valného shromáždění OSN.

Zpočátku měl pomoci dětem v poválečné Evropě a Číně. V roce 1950 byla jeho působnost rozšířena na dlouhodobé potřeby dětí a matek všech rozvojových zemí. V roce 1953 se UNICEF stal stálou součástí systému Spojených národů. Původní název „Mezinárodní fond OSN dětí v nouzi (the United Nations International Children's Emergency Fund), z něhož vychází zkratka UNICEF, byl změněn na „Dětský fond Spojených národů“ (the United Nations Children's Fund). Původní zkratka zůstala zachována.

UNICEF se zabývá zajištěním, ochranou a rozvojem dětí a poskytováním podpory a pomoci v nouzi. Jednotlivým zemím pomáhá při zlepšování zdraví, výživy, vzdělání a všeobecného sociálního zabezpečení dětí. Snaží se o prevenci a léčbu některých onemocnění, potravinovou pomoc, školí učitele a zdravotnický personál, vyvíjí a rozšiřuje zdravotní a sociální služby. Kromě ochrany dětí a zajištění jejich přežití a rozvoje také podporuje uznání a plnou realizaci Úmluvy o právech dítěte.

Přijetí Úmluvy bylo pro organizaci UNICEF velice důležité, protože díky ní účinněji pokračuje v mobilizaci veřejné a politické podpory k dosažení stanovených cílů.

UNICEF při realizaci programů základní zdravotní péče, výživy, základního vzdělání, ochrany vodních zdrojů a dalších aktivit pro lepší

---

³⁴ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 16

životní podmínky dětí úzce spolupracuje s vládami, nevládními organizacemi a jinými partnery. Jeho činnost podporuje kolem čtyřicítky národních organizací, které se snaží získat příspěvky a provádí informační a vzdělávací aktivity. Více než 190 nevládních organizací má vůči UNICEF poradní statut a podílí se na návrzích programů a jejich realizaci, osvětě, získávání financí a dalších aktivitách. Fond spolupracuje i s dalšími institucemi, které působí v rámci OSN, například se Světovou zdravotnickou organizací (WHO), Organizací pro výživu a zemědělství (FAO), Organizací OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) nebo Programem OSN pro rozvoj (UNDP).

UNICEF má chránit práva dětí, pomáhat uspokojit jejich základní potřeby a rozšířit příležitosti dětí k využití jejich schopností a usiluje o to, aby byla práva dětí uznávána jako trvalé etické principy a mezinárodní standardy chování k dětem. Zdůrazněno je, že přežití, ochrana a rozvoj dětí jsou podmínky pro všeobecný rozvoj a součást lidského pokroku. UNICEF mobilizuje politickou vůli a materiální zdroje, aby pomohl zemím, zejména těm rozvojovým, zajistit dětem jejich základní nároky, rozvinout schopnost těchto zemí formovat odpovídající politiku a zpřístupnit služby pro děti a jejich rodiny.³⁵

Speciální ochrana by měla být zajištěna zejména dětem znevýhodněným, dětem, které se staly oběťmi válek, katastrof, násilí, vykořisťování, dětem handicapovaným nebo žijícím v extrémní chudobě. Ve spolupráci s partnery OSN a humanitárními organizacemi tvoří UNICEF jedinečné nástroje a mechanismy pro rychlou reakci, aby zmírnil utrpení dětí a těch, kdo zajišťují jejich péči.

UNICEF je nestranný, jeho prvořadým úkolem je pomoci nejvíce znevýhodněným dětem a nejpotřebnějším zemím. Směřuje také k ochraně rovných práv dívek a žen a podporuje jejich plnou účast v politickém, sociálním a ekonomickém životě.

UNICEF pracuje se všemi svými partnery k dosažení udržitelného

---

³⁵ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 110

lidského vývoje, jehož směr byl vytyčen světovým společenstvím a realizací vizí míru a společenského pokroku posvěceného Chartou OSN.³⁶ V roce 1965 byl Dětský fond vyznamenán Nobelovou cenou za mír.

Český výbor pro UNICEF byl ustaven v roce 1991 jako nevládní organizace, podporující zájmy Dětského fondu. Její hlavní činností je informovat veřejnost o poslání a činnosti UNICEF, podporovat naplňování dětských práv a získávat peněžní prostředky na pomoc strádajícím dětem v celém světě.

Český výbor pro UNICEF sleduje naplňování Úmluvy o právech dítěte v ČR zejména v těchto oblastech: sociálně právní ochrana dětí, náhradní rodinná péče, prevence úrazů dětí, problematika týrání, zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání dětí, zdravý životní styl, včetně prevence užívání drog dětmi a kriminality dětí a mládeže, negativní vliv životního prostředí na zdraví dětí, prevence sexuálně přenosných chorob, problematika národnostních menšin, zejména romské, výchova a vzdělávání dětí, vzdělávání k rozvoji osobnosti, rodičovství, snášenlivosti, lidským právům a míru, prosazování, podpora a ochrana přirozené výživy dětí-kojení a eliminace jodové nedostatečnosti.³⁷

3.3. Právní postavení dítěte v ČR

Základ právního postavení dítěte bývá ve vnitrostátních úpravách obsažen v právu rodinném, je však třeba jej odvozovat od práva ústavního, protože okamžikem narození se každý člověk stává občanem určitého státu. Dítě jako člověk a občan určitého státu je subjektem práv a povinností a stejně jako dospělý člověk z nich může mít prospěch nebo újmu.³⁸

Značná část občanských práv je pro dítě nedostupná s ohledem na věk, kterým je pro nabytí některých občanských práv podmíněno (aktivní a pasivní volební právo). Vzhledem k tomu, že je dítě odkázáno na jiné, své

---

³⁶ DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 110

³⁷ <http://www.unicef.cz>

³⁸ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 35

rodiče, společnost či stát, kromě základních občanských práv mu náleží ještě zvláštní práva, příslušející pouze dětem, která slouží k jejich ochraně. Právo přiznává dítěti ochranný status, poskytuje mu určité výhody a zároveň jej chrání před případným nevhodným chováním či rozhodováním dospělých.³⁹

Děti mají jiné potřeby než dospělí. Jsou na dospělých závislí, bez jejich péče, lásky a výživy nemohou dospět. Dítě se do světa dospělých začleňuje postupně v závislosti na věku. Věková hranice pro plnou právní integraci dítěte do světa dospělých je sjednocována na 18 let. Po dosažení 18 let je jedinec považován za dostatečně rozumově i duševně vyspělého, že je schopen samostatně rozhodovat o všech svých záležitostech.

Do této doby je dítě pod ochranou svých rodičů a jak rodiče, tak i dítě mají vůči sobě určitá práva a povinnosti. Pro rodiče je vodítkem v jejich jednání zájem, resp. blaho dítěte.

Je zdůrazňováno právo dítěte v závislosti na jeho zralosti rozhodovat o otázkách, které se ho týkají.

Rodiče při výkonu svých práv podléhají kontrole společnosti, resp. státu.⁴⁰ Stát by měl ale do vztahů mezi rodiči a dětmi zasahovat jen v tom rozsahu, v jakém je třeba poskytnout dítěti ochranu. Myšlena je tímto jak ochrana vůči společnosti, okolnímu světu, tak vůči rodině samotné.⁴¹

3.4. Trestněprávní ochrana dětí a mládeže v České republice

Stát má zájem na zdravém rozvoji dětí, mládeže a rodiny a proto musí postihovat jednání směřující proti takovému rozvoji. Trestné činy proti rodině a mládeži jsou upraveny zejména v hlavě šesté Trestního zákona,

---

³⁹ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 36

⁴⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 132

⁴¹ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 12

některé trestné činy spadají do oblasti trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Jde zejména o následující trestné činy: opuštění dítěte, zanedbání povinné výživy, týrání svěřené osoby, únos, obchodování s dětmi, ohrožování mravní výchovy, podávání alkoholických nápojů mládeži, pohlavní zneužívání.⁴²

Pro zvýšení ochrany dětí se od 1. ledna 1994 změnil Trestní zákon. Nepřekažení nebo neoznámení trestného činu týrání svěřené osoby je od té doby kvalifikováno jako trestný čin. Pro tento trestný čin se zvýšila i trestní sazba. V novele Trestního zákona je zapracována i nová skutková podstata trestného činu, podávání anabolických látek mládeži.⁴³

V oblasti ochrany dětí před zanedbáváním, zneužíváním a týráním se úspěšně rozvinula spolupráce s nevládními organizacemi. Nestátní organizace zejména poukazují na konkrétní případy zanedbávaných, týraných nebo zneužívaných dětí a státní orgány upozorňují na nedostatky a problémy v oblasti sociálně právní ochrany dětí a mládeže. Spolupráce se týká osvětové činnosti, vzdělávacích programů, preventivních aktivit, legislativní iniciativy a v neposlední řadě také konkrétní péče o ohrožené děti.

Významná je činnost například SOS sdružení dětských vesniček, Fondu ohrožených dětí, Společnosti na ochranu dětí, Bílého kruhu bezpečí, Dětského krizového centra, nadace Naše dítě, Ligy lidských práv a řady dalších.

3.5. Ombudsman pro děti

V řadě zemí, například v Norsku, Německu nebo Španělsku, existuje speciální orgán pro ochranu dětí a jejich práv, **ombudsman**. Jeho hlavním úkolem je chránit práva a zájmy dětí, vyjadřuje se například k zákonným úpravám, které se dětí týkají. Poskytuje i adresovanou pomoc dětem,

---

⁴² DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc, 1999. s. 162

⁴³ Úvodní zpráva ČR o plnění Úmluvy o právech dítěte v letech 1993-1994, s. 36

dospělým nebo institucím, které se na něj v záležitostech dětí mohou obrátit. Spolupracuje s odborníky, zaujímá stanoviska a vyslovuje doporučení.

Dle návrhu Fondu ohrožených dětí by měl existovat centrální úřad pro ochranu dětí a mládeže, který by na kvalitativně jiné úrovni vykonával dosavadní agendu orgánů péče o dítě okresních úřadů. Samostatnému centrálnímu orgánu pro ochranu dětí a mládeže by podléhaly krajské orgány péče o děti a mládež, které by prováděly terénní a sociální práce, vyhledávaly problémové rodiny, pracovaly s nimi, odebíraly děti týrané nebo závažně zanedbávané, měli by také na starosti oblast náhradní rodinné péče, tedy vyhledávání a právní uvolňování dětí pro náhradní rodinnou péči, vyhledávání a prověřování budoucích osvojitelů nebo pěstounů, pomoc náhradním rodinám a kontrolu dětí v náhradní rodinné péči. Tyto orgány by také měly dozor nad dětskými domovy a ústavy, vychovávajícími děti, které nemohou vyrůstat v prostředí vlastní rodiny, zastupování dětí před soudy a jinými státními orgány a spolupráce v oblasti trestního soudnictví nad mládeží.⁴⁴

4. Doporučení

Významná je zejména prevence patologických jevů ve společnosti. Mělo by být zvyšováno právní vědomí veřejnosti a budována úcta k lidským právům a tím i k právům dítěte. Svou roli v tomto mají především média a neziskové organizace, které organizují různé osvětové kampaně a dále škola, kde by základní povědomí o lidských právech mělo být dětem vštěpováno. V rámci základní školy by se dle mého názoru měly děti seznámit se základy sexuální výchovy, výchovy k rodičovství, riziky zneužívání drog a návykových látek, naučit se odmítat násilí a získat úctu k druhým lidem.

---

⁴⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát. Brno, 1993. s. 128

Je také třeba pomoci dětem, jejichž práva jsou ohrožena nebo porušována. Řešením by mohl být výše zmiňovaný centrální úřad pro ochranu dětí a mládeže. Důležitý je také interdisciplinární přístup a spolupráce jednotlivých orgánů a institucí, které se problematikou porušování dětských práv zabývají. V praxi bohužel často dochází k přehazování si problémů a zbytečným průtahům při jejich řešení.

5. Závěr

Pro budoucnost lidstva je důležité soustředit se zejména na ty, kteří budoucnost vytvoří, tedy na děti. Jde o to, jakou budou mít jako děti výchovu, vzdělání a hodnoty. Největší roli v tom hraje rodinné zázemí, ve kterém by měly děti najít zažívat pocity jistoty a bezpečí. Bohužel je mnoho dětí, které domov a péči rodičů postrádají. Síla rodiny a domova je nenahraditelná.

Jak řekl prezident mezinárodního sdružení SOS dětských vesniček Helmut Kutin: „Svět v budoucnu bude jen takový, jako jsou děti dnes.“

Podoba rodiny i její role ve společnosti jsou výsledkem dlouhodobého vývoje. V rodině dochází k přenosu tradičních vzorců chování. Rodinné prostředí je základ pro to, aby dítě vyrůstalo v atmosféře štěstí, lásky a porozumění. Všestranný rozvoj dítěte a plné uspokojení jeho potřeb záleží na možnostech rodiny, ve které žije. Není-li rodina schopna z jakýchkoliv důvodů toto zabezpečit, musí pomoc poskytnout státní orgány. Současnou dobu charakterizuje krize mezilidských vztahů, do které spadá i krize vztahů rodinných.

Prvořadým hlediskem při všech postupech týkajících se dítěte je nejlepší zájem dítěte. Musí mu být zajištěna taková ochrana a péče, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž je brán ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných osob právně za dítě odpovědných.

Výchova dítěte by měla směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových a fyzických schopností, k posilování úcty k lidským

právům, úcty k rodičům, úcty k národním a kulturním hodnotám, úcty k přírodnímu prostředí. Výchova má připravit dítě na zodpovědný život ve společnosti v duchu porozumění, míru a úcty k druhým. Děti by měly mít možnost žít radostně v míru, hrát si, učit se a rozvíjet, rozšiřovat své obzory a získávat nové zkušenosti.

Dnes se více než dříve ví o dětech týraných a pohlavně zneužívaných, o trápení dětí při rozvodech a po nich, o zanedbávání dětí a jejich nenaplněných potřebách. Ví se ale také více o právech dětí, péstounské péči pro děti současně opuštěné i tělesně nebo duševně postižené, vznikla řada neziskových organizací, zajišťujících péči a ochranu dítěti. Informovanost veřejnosti se zvyšuje, jsou pořádány různé informační kampaně, týkající se násilí na dětech a jiného porušování jejich práv. Problematický bývá přístup orgánů a institucí, které se problematikou porušování práv dítěte zabývají, protože ty mezi sebou často dostatečně nespolupracují.

V úvodu práce jsem si vytyčila několik cílů, které by měla má práce dosáhnout. Cílem bylo zejména charakterizovat význam Úmluvy o právech dítěte pro postavení dítěte ve společnosti a jeho právní ochranu. Práce také podala základní přehled o vývoji práv dítěte s jejich vyvrcholením v Úmluvě, vymezila postavení dětí v právním systému České republiky a snažila se postihnout základní nedostatky péče o děti.

Úmluva o právech dítěte je dobrým základem pro postavení dítěte ve společnosti a jeho právní ochranu. Jde však o to, jak je jedinci dodržována, což souvisí s celkovým stavem společnosti, s úctou k ostatním lidem, postoji společnosti k násilí a respektování práv druhých.

Práce měla také nalézt odpověď na několik otázek, které jsem si položila v úvodu. Myslím si, že Úmluva je kvalitním podkladem pro právní ochranu dítěte. Nedostatkem v České republice je absence centrálního úřadu pro ochranu dětí a mládeže, který by byl obdobou ombudsmana. Práva dětí jsou porušována, což je způsobena několika příčinami. Konkrétním oblastem porušování práv dítěte, jejich příčinám a možnostem, jak porušování zabránit je věnována druhá část práce.

1. Některé oblasti porušování práv dítěte

1.1. Úvod

Práva dítěte jsou porušovány hned v několika oblastech. Rozhodla jsem se zaměřit na problematiku syndromu CAN, šikanu a sexuální zneužívání dětí. Jde o velmi aktuální témata, ke kterým existuje spousta studií a literatury, takže jsem se soustředila především na jejich základní znaky, typologii pachatelů a obětí, projevy a následky.

1.2. Syndrom CAN – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

V roce 1961 byl na zasedání Americké pediatrické společnosti zaveden pojem „battered child, bité dítě“. V dalších letech se na toto téma rozproudila veřejná diskuse a k syndromu bitého dítěte se přidaly další skupiny příznaků spojených se sexuálním zneužíváním (sexual abuse) a zanedbáváním (neglect), které jsou zahrnuty do anglického pojmu Child Abuse and Neglect Syndrom, zkráceně CAN.

Syndrom CAN zahrnuje tělesné a psychické týrání, zanedbávání a sexuální zneužívání dětí.

Definice podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992:

Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, příp. nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno.

Psychické týrání zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Psychické týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakované ponižování dítěte či jeho zavrhování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy dítě má skoro stále pocit strachu, což může též působit psychické ublížení.

Zanedbávání je jakýkoli nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte anebo dítěti ohrožuje. Tělesné zanedbávání je pojímáno jako neuspokojování tělesných potřeb dítěte. To zahrnuje neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před zlem. Citové zanedbávání je neuspokojování citových potřeb dítěte, a to pokud se týká náklonnosti i pocitu dítěte, že někam patří.

Sexuální zneužití je situace, ve které dospělý zneužívá své moci nad dítětem k uspokojení vlastních potřeb pomocí sexuálního nebo sexuálně motivovaného chování, jež může zahrnovat něžnosti, fyzické násilí, nucení k pornografii atd.

Tělesné týrání

Jedná se nejen o vědomé tělesné ubližování dítěti, ale také nezabránění takovému zacházení s dítětem. Představuje všechny nepřiměřené akty násilí na dítěti. Vedle hrubého útoku na dítě, jehož důsledkem je tělesné zranění, trvalé poškození dítěte nebo dokonce úmrtí dítěte, zahrnuje také pravidelné tělesné trestání dítěte užívané jako převažující výchovný prostředek. Vychovávající osoba předpokládá, že tělesná bolest se v mysli dítěte spojí s nežádoucí činností, že jí zabráni do budoucnosti. Nedojde-li k tomuto požadovanému efektu, buď zvolí jinou výchovnou metodu nebo způsob trestání stupňují, aby bylo efektivní. Často pak nejsou schopni rozpoznat hranici, kdy se z tělesného trestání stává týrání.

Tělesné týrání zahrnuje takové projevy násilného chování, jako je nepřiměřené bití (rukou, vařečkou, řemenem), popálení cigaretou, opaření horkou vodou, bodné rány (nejčastěji nůžkami), vytrhávání vlasů, škrcení, svazování. Ukazatelem možného ubližování dítěti jsou především známky na jeho těle, nejčastěji modřiny, otoky, řezné rány, stopy po popáleninách nebo jizvy. Obětí tělesného týrání se děti často stávají, když tělesné napadání slouží psychicky napjatým rodičům jako ventil. Rodič vystupuje v představách dítěte většinou idealizovaně. Ubližování rodičem si pak dítě nedokáže vysvětlit a často vztahuje vinu na sebe, cítí se jako špatné a má pocit, že si nezaslouží, aby jej měl někdo rád. Pro okolí bývá na týraném dítěti zejména nápadné potřhané oblečení, modřiny, odřeniny, úzkostnost, pro sousedy častý pláč nebo křik. Některé děti se stanou apatickými, jiné naopak šikanují ostatní. Riziko týrání dítěte je zvýšené v rodinách, kde jsou vztahy mezi jejími členy narušené, jednotliví členové spolu dostatečně otevřeně nekomunikují, chybí tolerance, podpora, převládá napětí, nespokojenost, kritika, kritické situace se řeší násilím. Agrese vůči dítěti je jedním z projevů nakumulovaného napětí, vyplývajícího z neschopnosti rodičů zvládnout své problémy. Dítě jako její nejslabší člen se stává obětí této dysfunkce, dochází k přenosu násilí a náhradnímu odreagování.

Týrající rodiče bývají lidé, kteří se nedovedou dostatečně ovládat a mají obecně zvýšený sklon reagovat násilím. Jde o jedince s anomálním vývojem osobnosti, duševně nemocné, alkoholiky, toxikomany, kteří v rámci abúzu ztrácejí zábrany, s organickým poškozením mozku, osoby výbušné, neodpovědné, citově chladné a bezohledné. Dále lidé, kteří se příliš soustředí na své problémy nebo zájmy a jsou-li nadměrně stresováni, vybíjí si negativní emoce na dítěti. Týrající bývají také jedinci se zvýšenou potřebou moci nad dítětem, která slouží jako kompenzace pocitů méněcennosti a nejistoty. jde např. o osoby dlouhodobě nezaměstnané, s neuspokojivým osobním životem, zatížené dysfunkčním manželství. U některých týrajících rodičů je zdrojem negativní zkušenost z jejich vlastního dětství, kdy byli oni sami týráni. Týrajícím rodičem bývá častěji

muž, vlastní nebo nevlastní otec dítěte, matky jsou spíše pasivními účastnicemi, násilný způsob zacházení s dítětem akceptují, resp. tolerují, nedokáží se partnerovi vzepřít, snaží se udržet rodinu nebo z jiného důvodu.

Děti, které bývají týrány bývají děti, které svým chováním rodiče nadměrně zatěžují, dráždí a vyčerpávají, vyvolávají jejich nechuť či odpor, především děti trpící syndromem hyperaktivity, děti nemocné, děti s tzv. obtížným temperamentem, děti deprivované apod. Dále jde často o děti, jež nesplňují očekávání rodičů, nějakým způsobem je zklamaly jako např. děti postižené, nehezké, neprospívající, sociálně neobratné, nešikovné.

Psychické týrání

Bývá méně nápadné. Jde o takové chování vůči dítěti, které má negativní dopad na citový vývoj dítěte, vývoj jeho chování, osobnosti a sebehodnocení či negativní dopad na rozvoj interpersonálních vztahů. Psychické týrání v podstatě vždy provází ostatní diagnostické kategorie syndromu CAN – fyzické týrání, sexuální zneužívání, šikanování, navíc se může vyskytovat samo o sobě.

Typickými projevy psychického týrání je slovní ponižování, zesměšňování, časté jsou nadávky, výhrůžky, vyvolávání strachu u dítěte, nereálné požadavky kladené na dítě co se týče školních výsledků, přetěžování v oblasti zájmových aktivit nebo domácích prací, izolace od vrstevníků či jiných osob, odmítání. Psychické týrání má za následek trvalé pocity méněcennosti, nedostatek sebedůvěry a úzkostné stavy. Psychické týrání je obtížně prokazatelné, protože nezanechává jasně rozpoznatelné stopy. Pozorovatelné jsou změny v psychice dítěte, úzkosti, deprese, nezájem o okolní dění, stranění se ostatních, vyhýbání se školním i mimoškolním aktivitám, agresivní napadání a šikanování vrstevníků, zvýšená dráždivost, potíže s koncentrací, zhoršení školního prospěchu, změny osobnosti. Časté jsou také tělesné příznaky jako nespavost, nechutenství, bolesti břicha nebo hlavy. Nejtragičtějším vyústěním je

sebevražda dítěte. Dle statistik jsou sebevraždy na druhém místě příčin úmrtí mladých lidí mezi patnáctým a dvacátým čtvrtým rokem.

Časté je psychické týrání související s předrozvodovou, rozvodovou a porozvodovou situací v rodině. Dítě je vystaveno dlouhodobé a nepřiměřené zátěži, bývá zatahováno do konfliktů mezi rodiči, zneužíváno jako “svědek” ve sporech rodičů, rodiče se snaží získat dítě na svou stranu, někdy mu brání v kontaktu s druhým rodičem. Bylo prokázáno, že u chlapců s poruchami chování a chlapců nadměrně agresivních často chyběl mužský prvek ve výchově.

Zanedbávání

Zanedbávání znamená takový nedostatek péče, který zapříčiňuje vážnou újmu na vývoji dítěte, a to jak v oblasti tělesné tak i duševní. Při zanedbávání tělesném jde o neuspokojování tělesných potřeb dítěte, dítě nemá dostatek jídla, spánku, oblečení, lékařské péče (bývají zanedbávána například povinná očkování). Citově zanedbávanému dítěti se nedostává dostatečné lásky a pozornosti, nejsou uspokojovány jeho citové potřeby. Dále může jít o zanedbávání výchovy a vzdělávání nebo zanedbávání dozoru, kdy je malé dítě ponechává bez adekvátního dohledu.

Zanedbávané děti jsou nápadně špinavým a potrhaným oblečením, jsou často nemyté a ve špatném zdravotním stavu, včetně známek podvýživy. Při navazování kontaktu s týraným dítětem je stěžejní prolomení nedůvěry ze strany dítěte. Dítě také musí pochopit, že vina není na jeho straně.

Zanedbávající rodiče jsou takoví, kteří nemají pro rodičovskou roli dostatečné kompetence, nejsou schopni nebo aktuálně se nemohou o dítě přijatelným způsobem starat. Jsou to např. mentálně postižení, somaticky či psychicky nemocní, jedinci s poruchou osobnosti, zdevastovaní abúzem alkoholu nebo drog, citově deprivovaní jedinci. Často jde o osoby s nízkou

sociokulturní úrovni. Dále mladí a nezralí rodiče, jedinci žijící v hmotné bídě nebo zaujatí svou vlastní profesní kariérou, svými zálibami.

Děti, které bývají zanedbávány bývají pasivní, apatické, nenápadné a nevýrazné, nedovedou své rodiče zaujmout. Často jsou nějak znevýhodněné, postižené nebo nemocné, a proto méně žádoucí, protože zklamaly očekávání rodičů.

Podle odhadů odborníků z Evropské unie se obětí tělesného týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání stává každoročně jedno až dvě děti ze sta. Při optimistickém odhadu by toto číslo v našich poměrech představovalo přibližně 30 000 až 40 000 dětí a dospívajících.⁴⁵ V nadpoloviční většině jsou týrány děti mladší šesti let. Zanedbáváním i týráním bývají ve stejné míře postiženi chlapci i dívky. Nějakou zkušenost s psychickým týráním, které je pravděpodobně běžnější než týrání fyzické, udává 69 % českých dospělých. Přesnější vymezení počtu sexuálně zneužívaných dětí je ještě obtížnější, protože o značné části z nich se nikdy nikdo nedozví. Katamnestické studie uvádějí, že 20–25 % dospělé populace má z dětství nějakou sexuální zkušenost s dospělou osobou, v České republice to bylo 33 % žen a 17 % mužů. Sexuálním zneužíváním jsou ohroženy mnohem více dívky.

Za děti, jejichž vývoj je ohrožen nebo narušen, se považují především děti, jejichž rodiče zemřeli, byli zbaveni nebo omezeni na rodičovských právech nebo kvůli nedostatku hmotných prostředků, rozumových schopností, praktických dovedností, pro nedostatek citového vztahu nebo nepříznivý zdravotní stav nejsou schopni, nemohou nebo nechtějí uspokojovat základní tělesné, psychické a sociální potřeby dítěte, dítě zanedbávají, odmítají, nerozvíjejí jeho rozumové schopnosti a mravní postoje a pro dítě nevytváří přiměřené životní podmínky, na dítě patřičně nedohlíží nebo jej dokonce ohrožují svou závislostí na alkoholu nebo jiných látkách vyvolávajících závislost.

---

⁴⁵ PÖTHER, P. Dítě v ohrožení. Praha, 199. s.80

Zkoumáním byly zjištěny některé charakteristiky, typické pro děti, které se **opakovaně stávají oběťmi týrání**. Co se týče tělesných faktorů, děti týrané bývají často děti nedonošené, s nízkou porodní váhou, obtížně zvladatelným temperamentem, chronickými nemocemi nebo vrozenými tělesnými či duševními vadami. Děti s těmito znaky mají často problematickou vazbu s matkou a jsou terčem výsměchu spolužáků a trestů učitelů. Zejména děti handicapované jsou proti špatnému zacházení bezbranné, často je osobou, která je zneužívá přímo osoba, která o ně pečuje a ony jsou na její péči zcela odkázány. Ublížování postiženému dítěti je často důsledkem frustrace rodičů.

V případě sexuálního zneužívání jsou ohroženější děti neinformované. Problémem je také, že děti jsou u nás často vychovávány k úctě k dospělým za každých okolností. Nejohroženější jsou děti, kterým chybí zájem a citová blízkost rodičů. Citově neuspokojené děti pak snadno naváží kontakt s někým, kdo jim věnuje trochu pozornosti.

Rodiče, kteří týrají své děti, je často vnímají jako nešikovné, méně inteligentní, neposlušné a zlobivé. Rodiny, ve kterých dochází k týrání, preferují výchovu autoritativní, založenou na disciplíně a strachu z trestu, rodiče si s dětmi nehrají, nepovzbuzují je a celkově jsou méně proječovány city. Často také dochází k napadání matky otcem, které je tolerováno. Přibližně třikrát častěji bývá dětem ubližováno v rodinách alkoholiků.

Pro rodinu, ve které dochází k zanedbávání dítěte, je většinou typické střídání otců, chaotičnost, volnější výchova, kdy rodiče dítě kontrolují jen minimálně a neprojevují hlubší city. Studie, které sledovaly chování týraných dětí do dospělosti, prokázaly, že pouze malá část (kolem 20%) z těchto dětí týrala svoje děti v dospělosti. U těch dětí, které byli oběťmi týrání a ke svým dětem se chovali zdravě se ukázalo, že mají často lepší sociální situaci, vstřícného partnera, prošli psychoterapií nebo se jinak dokázali s negativní zkušeností vyrovnat.

Mezi nejčastější **rizikové faktory**, které zvyšují pravděpodobnost ubližování dítěti patří závislost na alkoholu nebo drogách u rodičů, nezaměstnanost rodičů, tíživá finanční situace, neúplnost rodiny, probíhající rozvod a další. Ohrožené jsou také děti rodičů, kteří se opakovaně dopouští trestné činnosti nebo k ní dokonce navádí děti, dále děti, jejichž rodiče nedbají na jejich povinnou školní docházku, nebrání zahálčivému nebo nemravnému životu dětí, děti rodičů, kteří je nepřiměřeně trestají, odpírají dítěti lékařskou pomoc, dítě zneužívají, děti z rodin bez přístřeší, děti, jejichž rodiče svými vzájemnými konflikty působí dětem psychickou újmu, dále děti, které pobývají ve zdravotnickém nebo jiném zařízení a jejich rodiče o ně nejeví přiměřený zájem, děti šikanované.

Rizikový je nízký ekonomický statut rodiny. V rodinách s nízkým sociálním a ekonomickým statutem byla zároveň zaznamenána vyšší tolerance k násilným formám chování obecně a častější užívání násilí, včetně jeho nejhrubších forem. Ubližování dětem se však nevyhýbá žádné společenské či ekonomické vrstvě o to víc, že prokázat týrání v rodinách s vysokým sociálním statutem je složitější než v tzv. chudých rodinách, kde je a priori vyšší četnost a pravděpodobnost kontaktů s institucemi sociální péče než u tzv. bohatých rodin.

Jedním z vnitřních předpokladů uplatnění práva dítěte na bezpečí jsou fungující vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, a to ne jenom mezi rodiči a dětmi, ale i mezi manžely a sourozenci navzájem. Klinické pozorování i výzkumy potvrzují, že v rodinách, kde se dětem ubližuje, jsou vztahy často narušené. Charakteristickým rysem těchto rodin je i dlouhodobá přítomnost napětí jednotlivými členy. Vztah manžela a manželky, je ku příkladu méně vřelý, méně podpůrný a uspokojující než v „netýrajících“ rodinách a často obsahuje prvky otevřené agrese. Napětí mezi manžely se v mnohých případech přenáší i do vztahů mezi sourozenci, které jsou v těchto rodinách konfliktnější a méně tolerantní než jinde. Tyto rodiny charakterizuje i nízká

podpora a vřelost ze strany rodiče. Rodičovský styl je v těchto rodinách založený na autoritářství, s důrazem na trestání, používání donucování a omezování. Ačkoli se přímá souvislost mezi užíváním tělesných trestů a přítomností tělesného týrání zatím nepotvrdila, retrospektivní studie prokázali, že většina případů týrání začíná z důvodu snahy rodiče dítě ukáznit. Ne všechny rodiny s výskytem týrání jsou charakterizované chladnými, nezúčastněnými vztahy, k týrání dochází i v rodinách, kde jsou vztahy mezi jednotlivými členy velmi intenzivní a pevné.

Statistika Podle odborných odhadů je v České republice týráno nejméně dvacet tisíc dětí. V naprosté většině případů však není odhaleno a trvá po celé dětství dítěte, které obvykle není schopno samo se dovolat pomoci. Několik desítek dětí ročně u nás na následky týrání umírá. Smrtelnými následky jsou nejvíce ohroženy děti kojeneckého a batolecího věku, a to vzhledem ke své zvýšené zranitelnosti a naprosté bezbrannosti.

V roce 2002 byl vyšetřován 1 případ vraždy novorozence matkou, 194 případů týrání dítěte, 16 případů opuštění dítěte, 1011 případů pohlavního zneužívání, 748 případů ohrožování mravní výchovy mládeže a 84 případů podávání alkoholických nápojů mládeži.⁴⁶

Česká republika patří k zemím s velkým počtem týraných a utýraných dětí. Odborné odhady uvádějí, že v ČR je týráno ročně 20 000 až 40 000 dětí a zhruba 50 jich každý rok na následky týrání zemře. V roce 2004 policie prošetřila přes 1000 případů sexuálního zneužívání dětí, včetně zneužívání komerčního.

Skutečností, o které se v souvislosti s týráním dětí příliš nehovoří, je **systemové týrání**, označované také jako druhotné ponižování. System, sloužící k ochraně dítěte a péči o něj, jej svým neadekvátním přístupem

---

⁴⁶ <http://www.fod.cz/tyrani.htm>

vlastně týrá. V kontaktu s policejním nebo soudním systémem jde o nadbytečné přetěžování způsobené například opakováním výslechů, u soudů nebo Orgánů sociálněprávní ochrany dítěte oddělení do rodiny v případech, kdy to není nutné, v zařízeních typu jesle, mateřská škola nebo dětský domov špatná péče nebo zanedbávání, ve školských institucích neadekvátní přístup k dítěti, přetěžování, ponižování. Dítěti bývá odpíráno právo na informace, právo být slyšeno, je mu způsobeno trauma zbytečnými či necitlivými lékařskými prohlídkami.

Prevence a ochrana dětí před násilím

Je třeba soustředit se zejména na prevenci. Do té lze zařadit především podporu zdravého vývoje dětí a rodiny, širokou osvětu veřejnosti, vytváření příznivé atmosféry pro děti prostřednictvím médií, školských a jiných zařízení, které se problematikou dětí zabývají. Dále jde o všechny zákony, vyhlášky a směrnice, které se života dětí a rodin dotýkají. Je třeba vhodně informovat rodiče, pedagogy a všechny osoby, které se na výchově a vzdělávání dětí podílí o tom, jaká mají děti práva, o zabezpečování přiměřené péče odpovídající věku dítěte, o přiměřenosti požadavků na dítě kladených, poučení o volbě vhodných výchovných metod podle schopností a vlastností dítěte a různých rizicích souvisejících se zneužíváním alkoholu, drog a podobně.⁴⁷

Závěr

Přirozenou součástí systému na ochranu dětí by měla být **prevence násilí na dětech**. Spadá sem několik oblastí, především tělesné a mentální zdraví dítěte, vzájemný vztah s rodiči a také vztah rodičů mezi sebou, stav společnosti i celého lidstva. Je nutné předejít vzniku traumatizace dítěte, zabránit jejímu pokračování a rozvoji psychických, zdravotních a sociálních

---

⁴⁷ VANÍČKOVÁ, E., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. Násilí v rodině. Praha, 1995 s. 37

následků na dítěti. Nejúčinnější se ukázaly být programy zaměřené na rodinu, zejména výchovné projekty zaměřené na nácvik rodičovských dovedností. Důležité jsou preventivní programy zaměřené na předcházení sexuálnímu zneužívání. Během nich se dítě učí, že má právo chránit své tělo, nemá tolerovat nepříjemné dotýkání, má právo říct ne, vytipovává si ve své okolí osoby, kterým by se mohlo svěřit.

Velmi významnou roli při prevenci ubližování dětem mají jejich učitelé či vychovatelé, u nás bohužel často pojmání jen jako předavatelé informací. Jsou s dětmi v kontaktu několik hodin denně a mají tak šanci všimnout si změn na chování dětí nebo případných známek ubližování na těle.

Řešení situací, ve kterých se nalézají děti ohrožené nebo narušené či jim ohrožení nebo narušení hrozí, vyžaduje úzkou spolupráci pedagogů, sociálních pracovníků, zdravotníků, pracovníků justice a policie. Důležité místo v tomto systému péče zaujímají také nestátní instituce. Syndrom CAN je třeba pojímat jako **multifaktoriální společenský jev**. Proto také jeho zjišťování, terapie, rehabilitace i prevence jsou interdisciplinární záležitostí. Dítě postižené syndromem CAN není vždy jen sexuálně zneužité nebo „jen“ fyzicky týrané, vždy trpí určitým způsobem i psychicky. Okolností, která významně snižuje možnost rozpoznání probíhajícího týrání u dítěte je bezpochyby nízká informovanost a kompetence pedagogů. Tato, v kombinaci s nízkým právním povědomím a chybějící zkušeností při řešení jednotlivých případů může způsobit neúmyslné zanedbání pomoci dítěti a prodloužení jeho utrpení. Všechny tyto faktory jsou důležité i u dalších profesionálů, kteří jsou s dětmi v pravidelném kontaktu, včetně lékařů a sociálních pracovníků. Pracovníci jednotlivých resortů si případ podezření z týrání dítěte často několikrát předávají a potrestaným bývá často dítě, které končí v dětském domově.

Pro ochranu dětí před syndromem CAN je nezbytně důležité vyčerpávajícím způsobem využívat právní normy, ale ochrana by nebyla dostatečná, pokud by se neaplikovaly v úzké součinnosti se všemi, kteří

hrají v řešení případu významnou roli. Jsou to zdravotníci, pedagogičtí a sociální pracovníci, soudci a policisté a také ostatní, kteří o tom, že se dítěti ubližuje, vědí a včas to oznámí. Ochrana dětí před syndromem CAN je totiž ryze interdisciplinární záležitost, kterou bez vzájemné spolupráce všech výše uvedených nelze uspokojivě řešit. Pro rychlé poskytnutí pomoci ohroženému nebo již poškozenému dítěti je velice důležité se o takovém dítěti dozvědět včas. Problém týrání, zneužívání a zanedbávání dětí bývá složité včas odhalit vzhledem k tomu, že většina případů se odehrává v rodinném prostředí, a je tudíž obtížné proniknout do intimní rodinné sféry a nenarušit ji závažným způsobem. Často dochází k tomu, že osoba, která ví, že o dítě není dostatečně pečováno, že dítě je zneužíváno nebo týráno, se obává tuto věc oznámit. Důvodem bývá nutnost vypovídat na policii a u soudu, a také napadení ze strany oznámené osoby.

Od novely trestního zákona z roku 1994 se na ochraně dítěte spolupodílí každý občan, protože je mu uložena pod hrozbou trestu povinnost oznámit týrání nebo podezření z týrání dítěte orgánu činnému v trestním řízení.

1.3. Šikana

Stále více dětí postihuje jev rozšířený, často skrytý a opomíjený, ale o to závažnější, problém narušených kolektivních vztahů, ubližování, agresivity a vzájemného týrání, **šikana**. Šikana se rozšířila do všech škol. Na některých, jako jsou například učiliště či základní školy, má těžší "průběh", na gymnáziích mírnější, rozšířená je zejména tam, kde se praktikují tradiční způsoby pedagogické práce s autoritativním přístupem k žákům. Většina učitelů se na těchto školách domnívá, že u nich šikana neexistuje.

Definice šikany: Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, ponížít nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání.⁴⁸

Motivů šikanování je však celá řada, patří mezi ně například touha upoutat pozornost. Dalším motivem může být zabíjení nudy. Někteří násilníci jsou ve škole neúspěšní a šikanováním dokazují, že nejsou neschopní a že se dokáží prosadit. Často se také se agresorem stává žák, který byl objektem šikanování. Aby předešel svému týrání, začne pro jistotu v nové škole šikanovat sám.

Šikanující děti obvykle vykazují poruchy spojené s hyperaktivitou a poruchou pozornosti, jsou většinou tělesně zdatné, mají silnou potřebu dominance. V rodinách šikanujících dětí je častěji pozorovatelné fyzické násilí, jak na dětech, tak mezi manžely navzájem. Ve výchově dětí často převládají tělesné tresty. Většina násilníků má velmi vysoké sebevědomí, část ale trpí hlubokými pocity méněcennosti. Jde o děti týrané, které si ubližováním jiným kompenzují vlastní újmu. Oběť je proti násilníkovi vždy nějakým způsobem znevýhodněna, buď po fyzické stránce, menším vzrůstem, silou nebo obratností, dále rozumově nebo je znevýhodněna po stránce sociální, je z chudší rodiny, není tedy oblečeno podle módy, nebo se liší svým vzhledem. Terčem útoků se stávají také děti nadprůměrně inteligentní. Oběti šikany mají většinou nízké sebevědomí a na okolí působí úzkostně a nejistě.

Dlouhodobá šikana vede k porušenému sebevědomí, trvalým pocitům úzkosti a deprese, poruchám spánku, bolestmi hlavy, břicha, zvracením, nočními můrami, v nejhorším pak i k sebevraždě.

Rodiče by na to, že je jejich dítě šikanováno měly upozornit některé

---

⁴⁸ PÖTHER, P. Dítě v ohrožení. Praha, 199. s. 140

z nepřímých známek šikany. Těmi jsou ztráta zájmu o učení, zhoršení školního prospěchu, strach jít do školy, záškoláctví, nejisté vystupování, absence přátel, bolesti hlavy a břicha, pozdější návraty ze školy, ztráty peněz a osobních věcí, stopy po tělesném násilí, poruchy spánku, apatie, šikanování jiných dětí.

Přímé známky šikany, tedy způsoby, jak k ní dochází, jsou: zesměšňování, ponižování před vrstevníky, nadávání, poškozování osobních věcí, vydírání, vyhrožování, tělesné napadání, nucení k sexuálním praktikám.⁴⁹

Šikana není jen záležitostí chlapců, jak si mnozí lidé myslí. Je třeba odsuzovat šikanu, ne šikanujícího. Důležité je zajímat se o zdroje a motivy šikany. Někteří rodiče své děti brání, věří tomu, že jejich dítě není násilného chování schopno, jiné naopak děti navádí s tím, že musí ukázat, že jsou nejlepší. Škola často řeší případ šikany přeložením oběti na jinou školu. Šikanujícímu dítěti se pak na jeho chování nezdá nic špatného a oběť si pak může připadat ještě více bezcenná. Je třeba se zaměřit na prostředí, ve kterém šikana probíhá. Většinou je v takovém prostředí nedostatečná komunikace, která plyne z velkého odstupu dětí a dospělých, převažující je atmosféra nedůvěry, kontrolování, bývají užívány tělesné tresty, pozitivně vnímána je tělesná síla.

Aby se dítě příště vyhnulo šikaně, mělo by získat zpět své sebevědomí a sebedůvěru, které je třeba posílit. Musí získat pocit vlastní důležitosti, najít si přátele a nacvičit určité obranné postoje.

Proto by měla být spíše výchova založená na pozitivním hodnocení než trestání, mezi žáky ve školách by měly probíhat diskuse o kulturních, rasových a jiných odlišnostech, vztah mezi učitelem a dítětem by měl být otevřený.

Nejdůležitější je cíleně se zaměřit na odstraňování předpokladů agresivního chování násilníka, které vycházejí z jeho osobnosti,

---

⁴⁹ PÖTHER, P. Dítě v ohrožení. Praha, 199. s. 122

z rodinného prostředí a výchovy a jeho současné situace.⁵⁰

Dobré je najít dítěti tzv. pozitivní alternativy, tedy aktivity, při kterých může uplatnit průbojnost, tělesnou sílu, v rámci sportů se dítě učí podřizovat určitým pravidlům, prožívá úspěchy, které uspokojí jeho potřebu získávat si respekt v okolí.

Úmluva o právech dítěte ukládá škole povinnost zajistit dítěti bezpečné prostředí.

1.4. Sexuální zneužívání

Sexuálním zneužíváním se rozumí každé nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu či chování, které vede především k uspokojování sexuálních potřeb zneužívajícího. Dítě je chráněno zákonem před sexuálními kontakty v jakékoliv formě až do svých 15ti let. Sexuální zneužívání zahrnuje všechny formy chování se sexuálním podtextem, tedy i ty, kdy dítě na první pohled nestrádá. Dítě může některé formy sexuálního zneužívání prožívat jako tělesně příjemné, avšak i tehdy má sexuální zneužívání závažný negativní dopad na další psychický vývoj dítěte. Zneužívajícím může být v podstatě kdokoliv, nejčastěji to bývá osoba, kterou dítě dobře zná, osoba příbuzná nebo rodině dobře známá, méně často pak osoba zcela cizí. Zneuživatel může působit na okolí dobrým dojmem, může zastávat v zaměstnání prestižní místo, mít dobré vystupování na veřejnosti, proto nebudí žádné podezření. Pachatelé mívají častí velmi dobrý vztah k dětem a na okolí působí dobrým dojmem. Spousta zneuživatelů pochází z řad pedagogů, vedoucích dětských kroužků, sbormistrů, sportovních instruktorů a dalších pracovníků s dětmi.

Bývá rozlišováno sexuální zneužívání bezkontaktní a kontaktní. V rámci bezkontaktního zneužívání dochází k obnažování se před dítětem,

---

⁵⁰ PÖTHER, P. Dítě v ohrožení. Praha, 199. s. 138

masturbaci, vystavení dítěte sledování pornomateriálů, přinucení dítěte sledovat soulož nebo sexuální uspokojování. Kontaktní sexuální zneužívání zahrnuje osahávání či líbání na intimních místech, nucení dítěte k manipulaci se sexuálními orgány, sexuální styk.

Velmi nebezpečné je komerční sexuální zneužívání, zneužití dítěte k dětské prostituci nebo dětské pornografii.

Zneužívajícími osobami jsou v převážné většině muži. Často jde o muže morálně narušené a sexuálně nevyzrálé, mnohdy trpící poruchou osobnosti. Nejsou pedofilně zaměřeni, ale využívají příležitosti a bezbrannosti dítěte nebo experimentují s různými sexuálními objekty, popř. nejsou schopni získat žádný přijatelnější sexuální kontakt a dítě je řešením z nouze. Dále jde o muže, kteří ztrácejí schopnost kontroly pudového jednání z důvodu onemocnění jako je schizofrenie či demence či v důsledku abúzu alkoholu nebo drog. V nadpoloviční většině je v případě zneužívání dívek pachatelem biologický otec, v přibližně čtvrtině případů nevlastní otec a malé procentuální zastoupení mají další mužští příbuzní, nejčastěji dědeček nebo bratr. Alkohol zneužívá značná část pachatelů.

Zneužívány bývají zejména dívky. Sexuálním zneužíváním jsou ohrožené děti v rodině dysfunkční nebo doplněné, kde žije cizí člověk (obvykle partner matky), který k dítěti nemá typický rodičovský vztah a proto se u něj nevytvořilo tak silné sexuální tabu. Nejrizikovější rodinnou strukturou pro sexuální zneužívání je cizí osoba v roli oce, dospívající dcera a častá nepřítomnost matky (například matky pracující na směny. Zneužívané dívky často simulují roli matky a to i v rodinách s vlastním otcem. Ohrožené jsou také děti postižené či znevýhodněné, které jsou závislejší a bezbrannější. Nižší vývojová úroveň snižuje riziko prozrazení, resp. pochopení významu sexuální aktivity, proto bývají častěji zneužity např. mentálně postižené děti.

Rizikové jsou zejména děti v dysfunkčních a a funkčních rodinách, které jsou zanedbávané, deprivované a rodiči opomíjené. Zneuživatelé si

často vybírají děti citově nebo tělesně zanedbané, které jsou pro ně snadnější kořistí. Oběťmi se mohou stát také děti z plně funkčních rodin, pokud na ně rodiče kladou příliš vysoké nároky, které děti nemohou zvládnout, často se sblíží s někým, kdo se jim věnuje. Velmi ohrožené jsou děti mentálně retardované. U nich pachatelé spoléhají na to, že děti nemají úplné rozpoznávací schopnosti pro věci dobré a špatné a také, že jejich svědectví nikdo nebude věnovat přílišnou pozornost. Ve větším nebezpečí také jsou děti nepoučené o nebezpečí zneužití a také děti vedené k přehnané poslušnosti a podrobenosti vůči dospělým autoritám.

Přibývá jak jednotlivých případů tak i velkých organizovaných akcí násilí sexuálního charakteru páchaného na dětech. Zvyšuje se také komerční sexuální zneužívání dětí. Komerční sexuální zneužívání dětí je základním porušením dětských práv. Jde v podstatě o novodobou formu otroctví. Jde o jednu z nejnebezpečnějších forem dětské práce, ohrožující duševní i tělesné zdraví a především normální vývoj dětí.

Boj proti sexuálnímu vykořisťování dětí, pornografii a prostituci dětí a mladistvých musí být mezinárodní. Sexuálnímu zneužívání je velkým problémem zejména kvůli své závažnosti, skrytosti, obtížné diagnostice, léčbě i řešení. Děti zneužívané jsou často zmatené, jejich důvěra v sebe samu i okolí je silně narušena, někdy dochází k posttraumatické stresové poruše, situace je znovuprožívána, dítě prožívá pocity studu, má obtíže se začleňováním do kolektivu, pokud navíc dochází ke zneužívání přímo v rodině, je situace o to horší, že chybí pocit rodinného zázemí a bezpečí, dítě se nemá na koho obrátit, protože mu ubližují přímo lidé, kteří by mu měli být největší oporou.

Problematické je, že dětské oběti sexuálního zneužívání nejsou často schopné přesněji popsat události, časově je zařadit, získání výpovědi je problematické kvůli nízkému věku oběti, emocionálním konfliktům s pachatelem či snížené mentální kapacitě. U výpovědí dětí sexuálně zneužívaných bývají používány anatomické panenky, pomocí nichž mohou děti lépe popsat situaci. Dětem často chybí vhodná slova, některé situace

nedokáží popsat a díky panenkám snadněji překonají stud. Nejvíce ohroženy sexuálním zneužíváním jsou malé děti, které často neví, že se jim děje něco špatného a nedovedou se bránit.

Polovina zneužívaných dívek má problematický vztah s vlastní matkou. Pachatelé jsou většinou popisováni jako autoritativní a despotičtí, matky naopak pasivní a citově závislé.

Ve většině případů dochází u obětí k závažným emocionálním poruchám, zejména ke sníženému sebevědomí, ztrátě pocitu bezpečí a naopak zvýšení pocitu strachu a úzkosti. V dospělosti se následky sexuálního zneužití v dětství projevují jako problémy s důvěrou, sociální sebejistotou a také navazování intimních kontaktů. U dětí sexuálně zneužitých lze pozorovat různé příznaky jako depresi, agresivitu, úzkost, emoční labilitu, zvýšenou sexualitu nebo jinak neodpovídající sexuální chování, vyhýbání se určité osobě nebo také závislost na alkoholu nebo drogách.

Nejčastějšími důvody neochoty k odhalení obětí bývá nedostatek citové podpory ze strany matky a její reakce, dále stud a strach z pachatele. Děti, které jsou zneužívány ve vlastní rodině, trpí často pocitu zneuctěnosti a hlubokým pocitem zklamání nad zradou těch nejbližších.

V řadě rodin je stále sexuální tematika tabu a nehovoří se tak ani o nebezpečí sexuálního zneužívání. Pokud již k nějakému zneužívání dojde, některé rodiny se snaží tuto situaci negovat a tvářit se, jako by se nic nestalo. Problematický je přístup matek, které preferují partnery před vlastními zneužívanými dětmi. Sourozenecké vztahy bývají silně narušeny, zejména tam, kde dochází ke zneužívání staršího, otcí nevlastního dítěte a dítě mladší je dítětem vlastním.

1.5. Závěr

Práva dítěte jsou porušována v několika oblastech. Problematika nedodržování práv dítěte je velice obsáhlá, takže jsem postihla jen její vybrané části.

Jako špatný se ukazuje přístup společnosti k problematickému vztahu k dětem u jiných lidí. Spousta lidí je přesvědčena, že týrání a zneužívání dětí se dopouští jen patologické osobnosti, osoby s velmi nízkým vzděláním, nepřipouštíme si, že by mohl být náš přítel, kolega, soused nebo dokonce příbuzný, který má k dětem dobrý vztah a působí velice důvěryhodně. Bohužel, je mnoho “normálních” rodin, ve kterých z pohledu jiných “normální” rodič týrá nebo zneužívá své dítě.

Problém okolí je, že lidé se starají jen o své problémy, nechtějí se míchat do cizích konfliktů a navíc je veřejnost i málo informována o možnostech jak oznámit podezření ze zanedbávání, týrání nebo jiného ubližování dětem.

Model českého rodiče je model autority a výchova dítěte je založená na disciplíně a trestání. Obránci práv dětí bývají pojímáni jako osoby narušující dávné zvyklosti.

Osobnost člověka je v základě formována rodinou. Důležitá je atmosféra v rodině, vztahy, způsob komunikace, řešení problémů, trávení volného času. Dobré by bylo zahrnutí výchovy k manželství, rodičovství, sexuální výchově, partnerským vztahům a souvisejícím oblastem v rámci výuky na školách, ideálně specialisty (psychology). Byla vysledována souvislost mezi výskytem sexuálního zneužití dětí a úrovní sociální kultury. Dalo by se tedy říct, že v prostředí, ve kterém nebude uznáváno násilí, lidé budou ctít jeden druhého a celkové klima společnosti bude dobré, nebude k výše uvedeným tragickým situacím docházet.

Na Světovém fóru Děti na prvním místě, konaném v roce 1996 v Atlantě, byl vznesen základní požadavek pro péči o dítě, a to, aby každé dítě mělo právo na to být chtěné, zdravé, bezpečné, vzdělané a milované.

V souladu s Úmluvou byla tímto požadavkem vyjádřena nejdůležitější priorita a to chránit a prosazovat nejlepší zájem dítěte.

Jedním z nejdůležitějších principů zájmu o dítě je chránit a obránit jej před jakoukoliv formou ohrožení, poškozování nebo utrpení.

Resumé

Bakalářská práce je zaměřena především na roli Úmluvy o právech dítěte pro ochranu dětských práv. Práce je rozdělena na část teoretickou, zabývající se pojetím práv dítěte a Úmluvou a část praktickou, která je věnována vybraným oblastem porušování dětských práv.

První kapitola části teoretické vymezuje pojem dítě a dětství, základní pojetí práv dítěte a zabývá se historickým vývojem dětských práv, završeným vytvořením a přijetím Úmluvy o právech dítěte mezinárodním společenstvím.

Úmluvě o právech dítěte je pak věnována celá druhá kapitola. Ta se snaží vystihnout základní znaky a principy Úmluvy, roli Úmluvy pro ochranu práv dětí v České republice a rozebírá Úmluvu z hlediska jednotlivých článků. Poslední kapitola části teoretické charakterizuje roli Výboru pro práva dítěte a Dětského fondu UNICEF, právní postavení dítěte a trestněprávní ochranu dětí a mládeže v České republice a zabývá se speciálním orgánem pro ochranu dětí a mládeže, kterým je v některých státech ombudsman pro děti.

Část praktická obsahuje stručnou charakteristiku vybraných oblastí porušování práv dítěte, konkrétně syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte CAN, šikany a sexuálního zneužívání dětí.

Cílem mé práce bylo charakterizovat význam Úmluvy o právech dítěte pro postavení dítěte ve společnosti a jeho právní ochranu a také zabývat se problematickými oblastmi porušování práv dítěte.

Má práce by měla dát odpověď na tyto otázky: Zaručuje Úmluva o právech dítěte dětem dostatečně jejich práva? Jak je na práva dítěte dohlíženo v České republice? Jsou práva dítěte porušována? Ve kterých oblastech zejména k porušování práv dítěte dochází a proč?

Problematika práv dítěte je velice obsáhlá, proto bych se jí dále chtěla věnovat v práci diplomové.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá pojetím dítěte, jeho právy a jejich zakotvením v Úmluvě o právech dítěte. Charakterizuje základní principy Úmluvy a její význam pro postavení dítěte ve společnosti. Stručně popisuje vybrané oblasti porušování dětských práv, syndrom CAN, šikanu, sexuální zneužívání dětí a zabývá se jejich příčinami.

Klíčová slova

Dítě, lidská práva, práva dítěte, Úmluva o právech dítěte, garance práv, principy Úmluvy, rodina, porušování práv, syndrom CAN, šikana, sexuální zneužívání

Annotation

This bachelor thesis is concerned with the concept of the child, children's rights and their embodiment in the Convention on the Rights of the Child. The thesis characterizes fundamental principles of the Convention and its importance for the position of the child in the society. It briefly describes selected spheres of children's rights breach like CAN syndrome, vexation, sexual abuse and deals with their causes.

Key words

Child, human rights, child's rights, Convention on the Rights of the Child, guarantee of rights, principles of the Convention, family, breach of law, CAN syndrome, vexation, sexual abuse

Literatura a prameny

Právní předpisy

- 1) ústavní zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění
- 2) usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku, v platném znění
- 3) sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o přijetí Úmluvy o právech dítěte, v platném znění
- 4) zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
- 5) zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, v platném znění
- 6) zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění
- 7) zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění

Odborné knihy a publikace

DAVID, R. *Práva dítěte*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 175 s. ISBN 80-7182-076-8

DUNOVSKÝ, J., TROJAN, O., WEISS, P. *Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1997. 222 s. ISBN 80-85529-31-9

DUŠKOVÁ, Z. *Obraz problematiky týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte v letech 1992-2003*. Praha: Dětské krizové centrum, 2004.

HANZOVÁ, M., KODÝM, M., KREMLIČKOVÁ, M. *Práva a povinnosti našich dětí*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 107 s. ISBN 80-7187-007-2

HRUŠÁKOVÁ, M. *Dítě, rodina, stát*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 160 s. ISBN 80-210-0694-3

HUG, B. *Státní zásahy do rodinného života*. Praha: Občanský institut.

CHUTNÁ, M., JÍLEK, D. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 334 s. ISBN 80-210-1005-3

KODÝM, M. *Úmluva o právech dítěte*. 1. vyd. Brno: Teofakt, 1991. 32 s. ISBN BO-900569-0-3

Nadace naše dítě. *Slabikář dětských práv*. 1. vyd. Praha: B.I.G. Prague, 2001. ISBN 80-238-7806-9

Odbor prevence kriminality MV ČR. *Práva dítěte v dokumentech*. Praha: Themis, 1997. 94 s. ISBN 80-8521-56-7

ONDRÁČKOVÁ, J. *Co je Úmluva o právech dítěte*. Praha: Český helsinský výbor, 2001. 22 s. ISBN 80-902393-0-7

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 2. rozšířené vyd. Praha: G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8

TÄUBNER, V. *Nejstřeženější tajemství-sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1996. 116 s. ISBN 80-85573-72-5

Úvodní zpráva ČR o plnění Úmluvy o právech dítěte v letech 1993-1994

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3

VANÍČKOVÁ, E., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. *Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. 1. vyd. Praha: Univerzita karlova, 1995. 64 s. ISBN 80-7184-008-4

Časopisecká literatura

BAYEROVÁ, M. Druhá zpráva České republiky o plnění Úmluvy o právech dítěte v letech 195-1999. *Právo a rodina*, 2001, č. 2 str. 14-16

BAYEROVÁ, M. Obecná charakteristika Úmluvy o právech dítěte. *Právo a rodina*, 2000, č. 5, str. 8-10

BAYEROVÁ, M. Právo dítěte na život. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, str. 12-13

BAYEROVÁ, M. Víme, kdo je dítětem? *Právo a rodina*, 2000, č. 6, str. 8-10

CHUTNÁ, M. Geneze práv dítěte v mezinárodním měřítku. Časopis pro právní vědu a praxi, 1995, č. 4, str. 147-160

JÍLEK, D. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. Právník, 1990, č. 4, str. 365-373

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Ombudsman pro děti. Časopis pro právní vědu a praxi, 1994, č. 1, str. 160-163

NOVÁ, H. Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. Právo a rodina, 2001, č. 9, str. 12-17

NOVÁ, H. Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. Právo a rodina, 2001, č. 10, str. 8-12

NOVOTNÁ, V. Co je v zájmu dítěte? Právo a rodina, 2001, č. 3, str. 18-20

NOVOTNÁ, V. Co je v zájmu dítěte? Právo a rodina, 2001, č. 9, str. 4-6

ZEZULOVÁ, J. Násilí vůči dítěti z pohledu trestního práva. Právo a rodina, 2000, č. 5, str. 10-13

Internetové zdroje

www.bkb.cz

www.detskaprava.cz

www.ditekrize.cz

www.dkc.cz

www.fod.cz

www.helcom.cz

www.mpsv.cz

www.linkabezpeci.cz

www.llp.cz

www.nasedite.cz

www.pppbruntal.cz

www.spondea.cz

www.sos-vesnicky.cz

www.unicef.cz

Seznam příloh

1. Kazuistika syndromu CAN
2. Statistické údaje Krizového centra pro děti a mládež Spondea za rok 2004
3. Kazuistika a statistika Linky bezpečí za rok 2004
4. Statistika týkající se sexuálního zneužívání za rok 1995
5. Desatero rodičů pro správnou výchovu dítěte

Přílohy

Kazuistika - syndrom CAN

- Po rozvodu byl starší dvanáctiletý chlapec svěřen do péče otce, mladší do péče matky. Otec syna za každou horší známku než dvojku trestal výpraskem. Výkon tohoto trestu obvykle odkládal až na neděli - prý aby byl klidný. Chlapec byl školou hodnocen jako hodný, chytrý a snaživý žák, měl však velkou trému až hrůzu z každé písemky či zkoušení a dělal pak zbytečné chyby. Žádných nepřiměřených trestů si škola nepovšimla. Z obavy před trestem chlapec jednou zatajil čtyřku z hudební nauky. Otec se o tom dozvěděl na třídní schůzce a syna surově zbil hned po návratu domů. O víkendovém styku si podlitin a exkoriací po celém těle syna všimla matka a zašla s ním k lékaři i na sociální péči. Chlapec byl ihned předběžným opatřením svěřen do její výchovy, proti otci bylo zahájeno trestní stíhání. Hájil se tím, že sledoval jen dobro syna, chtěl ho řádně vychovat a údajně se s ním na systému trestů a odměn dohodl. Podle znaleckého posudku z oboru psychologie mělo jednání otce za následek těžkou neurotizaci dítěte. Tato porucha osobnosti bude pravděpodobně přetrvávat i v dospělosti. Odkládání trestů znalec hodnotil jako psychické týrání. Otec byl uznán vinným trestným činem týrání svěřené osoby a odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody.

- Po prověření anonymního telefonického oznámení na Linku bezpečí byl pro trestný čin týrání svěřené osoby vzat do vazby třiapadesátiletý ředitel Zvláštní školy internátní v Olešovicích. Vyšetřováním bylo prokázáno, že svěřence bil pěstmi i gumovou hadicí, sprchoval je ledovou vodou, tloukl jim hlavou o záchodovou mísu a dopouštěl se na nich i jiných násilností. Přitom v minulosti již byl pro obdobný trestný čin jako ředitel jiné zvláštní

školy odsouzen, přičemž mu byl uložen i trest zákazu činnosti s mládeží a ústavní léčba. Protože však došlo k zahlazení tohoto odsouzení, nebylo ve výpisu z rejstříku trestů uvedeno.

- Při hodině plavání zjistila učitelka, že desetiletý žák je od ramen až po lýtka pokryt četnými pruhovitými modřinami. Chlapec na dotaz uvedl, že byl bit šňůrou od vaříče, protože přinesl poznámku. Škola ještě téhož dne zajistila lékařské vyšetření a věc nahlásila policii. Vyšetřováním bylo zjištěno, že rodiče opakovaně řešili surovým bitím kázeňské problémy syna, které měl ve škole. Psychologickým vyšetřením byl u chlapce prokázán tzv. hyperkinetický syndrom, z něhož vyplývala většina jeho problémů. Rodiče byli odsouzeni k podmíněným trestům odnětí svobody. Dále jim byla uložena povinnost docházet se synem pravidelně do psychologické poradny.

ZDROJ: <http://www.fod.cz/tyrani.htm>

Spondea

SPONDEA je nestátní nezisková organizace, která od roku 1998 pomáhá dětem a mladým lidem, kteří se ocitli ve stavu beznaděje, nouze či psychické krize, dále matkám s dětmi jako obětem domácího násilí.

Statistika

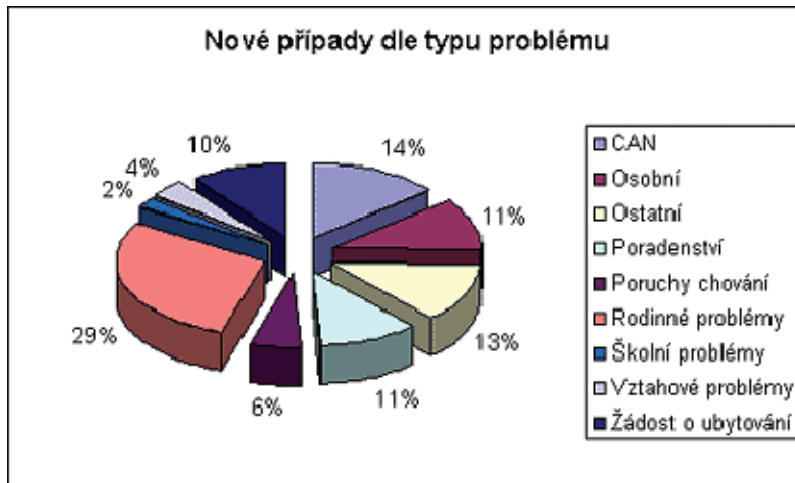
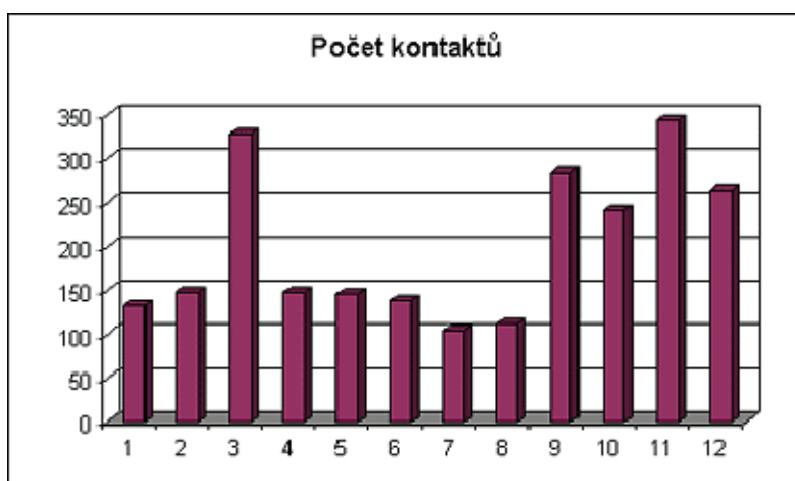
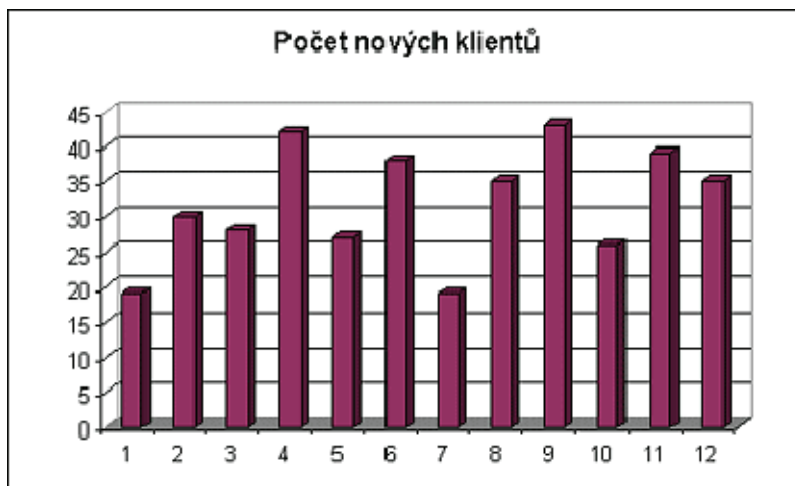
Za rok **2004** vyhledalo pomoc Krizového centra celkem **381** nových klientů, 215 dívek a 166 chlapců . Celkem bylo poskytnuto těmto klientům i klientům z předcházejícího roku **2385** krizových intervencí, z toho bylo 1197 formou krizové telefonické pomoci, 568 formou osobní intervence, 505 formou SMS a 115 formou emailové korespondence. 41 klientů využilo možnosti azylového pobytu v krizovém centru. Nejvíce klientů bylo ve věku 9 až 10 let chlapci a 14 až 16 let dívky. V celkovém počtu převažují o jednu třetinu dívky nad chlapci.

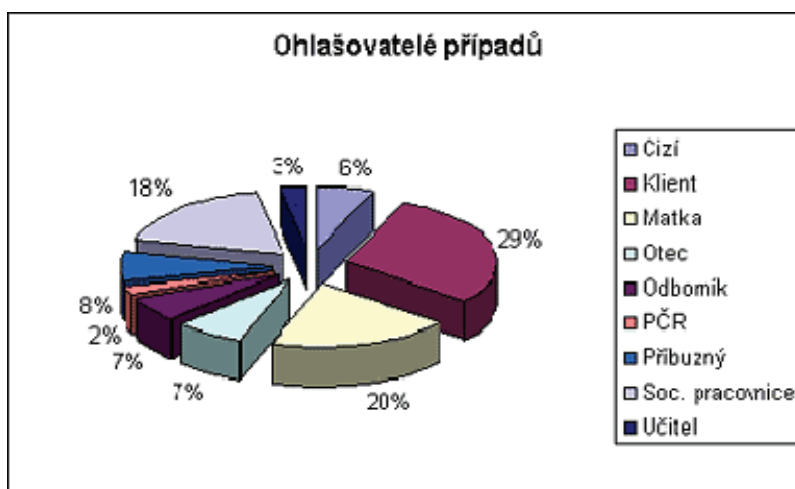
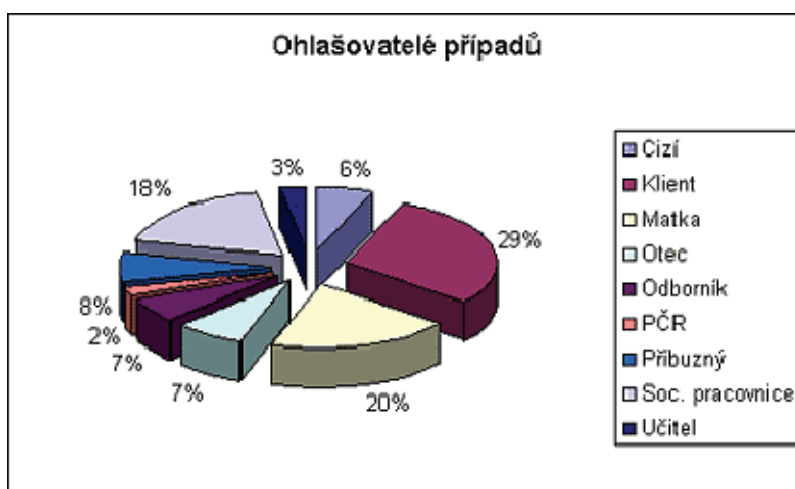
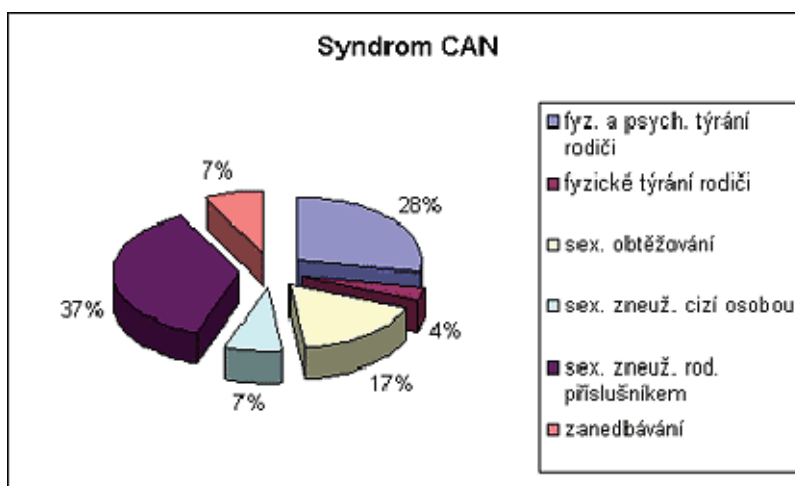
Okruhy řešených problémů u klientů nově evidovaných v roce 2004:

- žádost o azyl a právní pomoc, o poskytnutí informací, o zprostředkování kontaktu s jiným zařízením 34%
- rodinné problémy 29% (vztahové, útěky z domova, ztráta rodičů, rozvodové situace v rodině)
- osobní problémy 11% (pokusy o sebevraždu, neurózy, deprese, závislosti, poruchy příjmu potravy, fobie)
- problematika syndromu CAN 14% (týrané, zneužívané a zanedbávané děti)
- poruchy chování 6%
- vztahové problémy 4% (intimní nebo s vrstevníky)
- školní problémy 2% (šikana, neprospěch)

Co se týče syndromu týraného dítěte, vykazuje statistika za uplynulý rok 32% případů psychického a fyzického týrání dítěte rodiči, 61%

pohlavního zneužívání a 7% zanedbávání. Kritickým obdobím v roce 2004 byly měsíce březen, září, říjen, listopad a prosinec.

ZDROJ: <http://www.spondea.cz/index.php?pg=statistika>

Linka bezpečí

Příběh z Linky

Na linku se dovolává jedenáctileté děvče. Pláče. Poté, co ji konzultant uklidnil, začíná vyprávět svůj příběh. Její rodiče se rozvádějí, je z toho moc smutná. Otec je alkoholik a mlátí ji i matku. Mlátit je začal v té chvíli, kdy mu matka oznámila, že podala kvůli jeho pití žádost o rozvod. Jsou to asi dva měsíce. Před tím to bylo trochu lepší, ale ne moc. Když se táta napil, byl agresivní, měl pořád nějaké poznámky a dívka se ho vlastně bála. Teď se ho bojí ještě víc, protože se k tomu přidalo jejich mlácení. Včera přišel domů opilý a obě je s mámou zmlátil.

Teď je odpoledne, dívka je smutná, neví, co bude zase večer. S mámou o tom nemluvila, protože byly včera tak vynervované, že to ani nešlo. Co by mohla s celou situací udělat? Dívka zkouší hledat spolu s konzultantem nějaká řešení. Mezi kamarády i ve škole se o tom bojí mluvit, aby si o ní nemysleli něco špatného. Nějakou tetu nebo někoho blízkého kromě babičky nemá. Babička je ale moc hodná. Dívku napadá, že by se mohla svěřit jí a spolu s mámou se tam na nějaký čas než bude všechno vyřešeno odstěhovat. Dívka zkusí raději hned zavolat tento návrh mamince, aby se s ní domluvila, co udělají. Má strach z večera, kdy zase otec přijde domů, proto to chce s mámou rychle řešit. Ve spěchu se loučí a děkuje za to, že ji napadlo toto řešení.

Statistika

V roce 2004 bylo uskutečněno celkem 69 271 tematických hovorů o problému, což znamenalo denně v průměru 189 hovorů (v rámci těchto hovorů bylo řešeno 70 860 témat, jelikož jeden tematický hovor může být veden o více tématech). Tematické hovory o problému jsou pro účely ukládání do po programu rozděleny do deseti skupin. Podrobněji zobrazuje řešená témata za rok 2004 tabulka (celkový počet řešených témat je vyšší než počet tematických hovorů, jelikož 1 telefonát může být o více problémech):

dle skupin	celkem	%	prům.	pohlaví		neurčeno
			denně	kluci	holky	
Rodinné vztahy	16 274	23 %	525	27 %	72 %	2 %
Problémy s láskou, partnerstvím	16 808	24 %	542	16 %	83 %	2 %
Problémy sexuálního zrání a soužití	4 429	6 %	143	19 %	78 %	2 %

Vrstevnické vztahy	9 802	14 %	316	19 %	79 %	2 %
Šikana, etnické a rasové problémy	2 125	3 %	69	46 %	52 %	2 %
Školní problémy	6 312	9 %	204	30 %	68 %	2 %
CAN	3 506	5 %	113	31 %	66 %	2 %
Závislosti	2 270	3 %	73	40 %	58 %	1 %
Osobnostní a zdravotní problémy	5 080	7 %	164	23 %	76 %	2 %
Ostatní témata	3 609	5 %	116	27 %	71 %	2 %
Nekategorizováno	645	1 %	21	38 %	54 %	9 %
CELKEM	70 860	100 %	2 286	24 %	74 %	2 %

Nejčastěji se na Linku bezpečí se svými problémy dovolávají děti ve věku 12 - 14 let. Většinou je trápí rodinné problémy a partnerské vztahy.

70 % takových klientů tvoří děvčata a 30 % chlapci. Nejčastěji volají odpoledne mezi 13. a 18. hodinou.

Děvčata se v r. 2004 nejčastěji svěřovala s těmito problémy: seznamování, vztahy s kamarády, konfliktní vztah, rozchod, přehnaná přísnost rodičů, gravidita, posmívání, strach z reakce rodičů, nepochopení rodičů. Kluky nejčastěji trápilo: přehnaná přísnost rodičů, seznamování, vztahy s kamarády, strach z reakce rodičů, rozchod, posmívání, šikana ve škole, tělesné týrání, jiné drogy.

ZDROJ: <http://www.linkabezpeci.cz/projekty.htm>

Sexuální zneužívání

Iniciátor ohlášení	Počet případů v %
Dítě	5,4
Matka	33,6
Otec	6,1
Prarodiče	5,4
Jiná osoba	7,6
Anonym	1,5
Odborný pracovník	1,5
OPD	18,3
Pediatr	6,9
Policie	9,9
Škola	0,8
Neuvedeno	3
Celkem	100

Pohlaví dítěte (oběti)	Počet případů v %

Chlapec	26
Dívka	74
Celkem	100

Věk obětí při zneužití	Počet případů v %
1-3	4,6
3-6	9,2
6-10	31,2
10-15	45,8
15-18	9,2
Celkem	100

Věk oběti při ohlášení	Počet případů v %
1-3	19,8
3-6	18,3
6-10	19,1
10-15	29,8
15-18	2,3
Celkem	100

Pachatel	Počet případů v %
Vlastní otec	36,6
Nevlastnítec, druh matky	35,9
Prarodiče, dědeček	4,6
Cizí osoba	12,9
Známý člověk	10
Celkem	100

ZDROJ: TÄUBNER, V. *Nejstřeženější tajemství-sexuální zneužívání dětí.*
str. 104, 105

Desatero rodičů

Dítě, které je motivováno, je schopno lásky.

Dítě, které prožívá pocit bezpečí, se naučí důvěřovat.

Dítě, které je obklopeno přátelstvím, se naučí laskavosti.

Dítě, s nimž se hraje rovná hra, se naučí spravedlnosti.

Dítě, které je chváleno, získá sebedůvěru.

Dítě, které se setkává s tolerancí, se snáze naučí trpělivosti.

Dítě, které je ponižováno, ztrácí sebedůvěru.

Dítě, které je vystavováno posměchu, se začne stydět.

Dítě, které je bito, se naučí prát.

Dítě, které je nadměrně kritizováno se naučí odsuzovat.

ZDROJ: <http://www.detskaprava.cz/kampane/ct.htm>